

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) Author(s):	Kierkegaard, Peter Christian.; quam pro gradu licentiatu theologiæ rite obtinendo publico eruditorum examini subjiciet Petrus Christianus Kierkegaard ; respondente...
Titel Title:	<u>De theologia vere christiana præcipue autem philosophica ejus parte rite construenda commentatio</u>
Udgivet år og sted Publication time and place:	Havniæ : typis excudebat C. G. Schiellerup, 1836
Fysiske størrelse Physical extent:	122 s.

DK

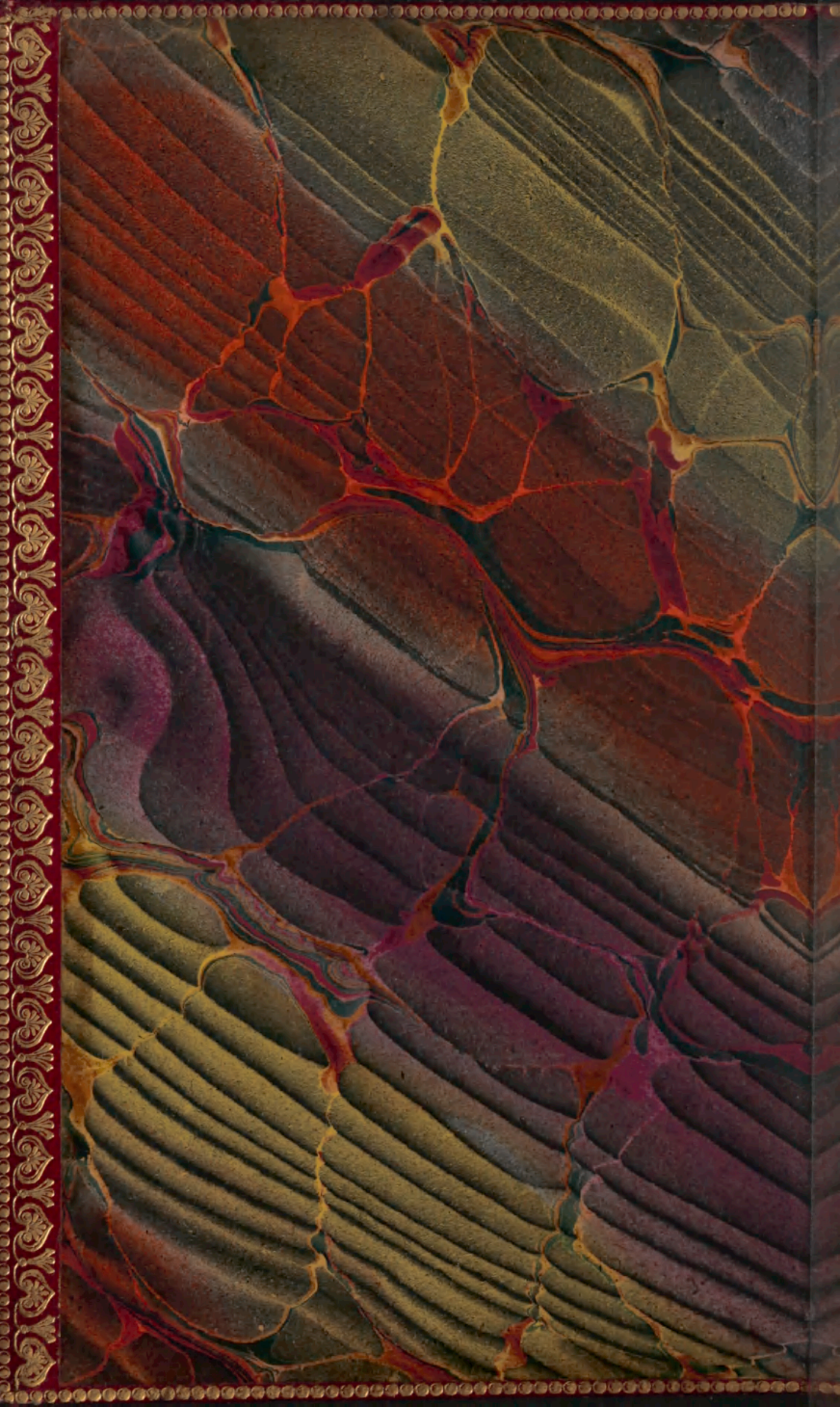
Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

3, - 71.

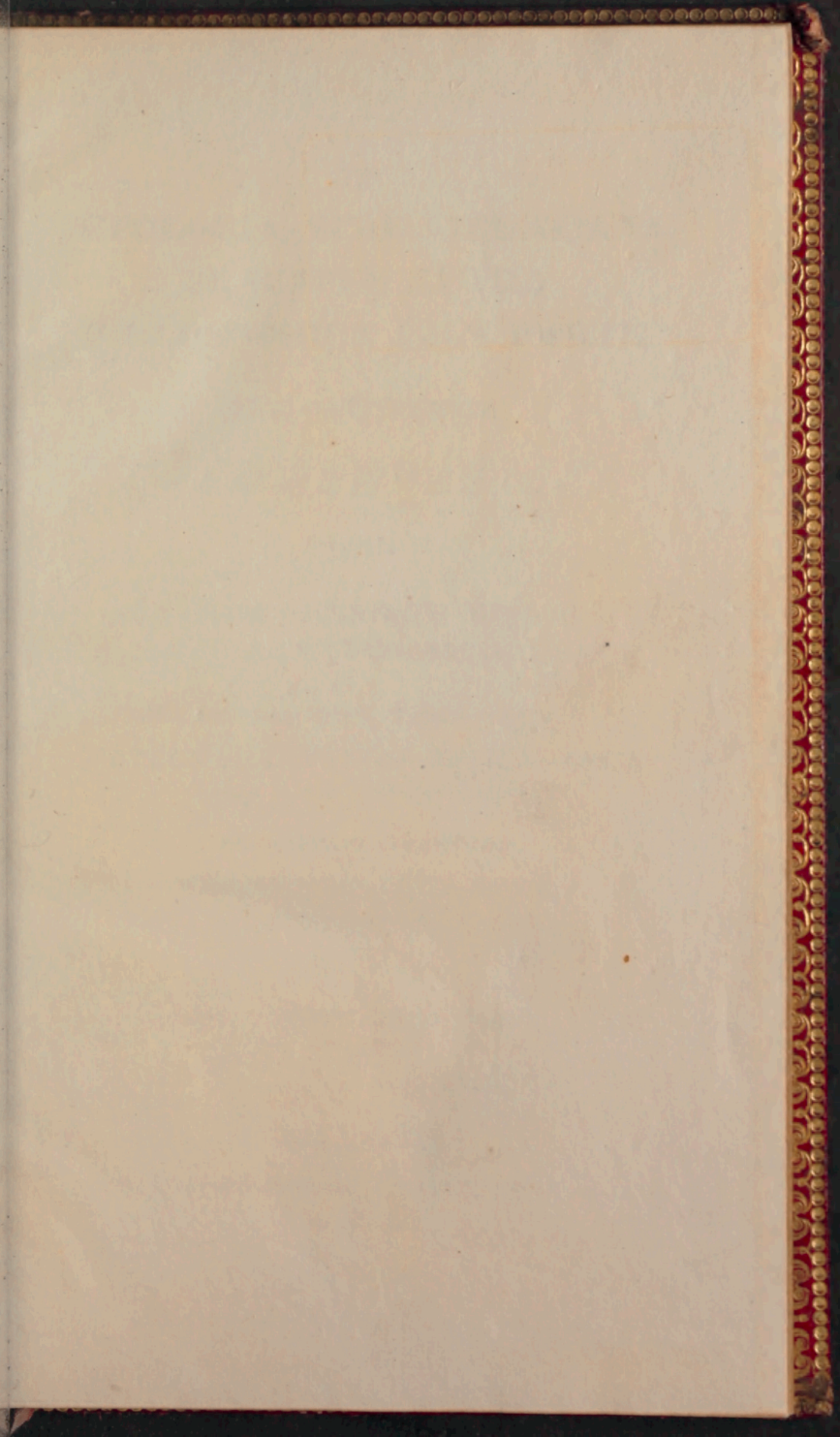
DET KONGELIGE BIBLIOTEK
DA 1.-2.S 3 8°

1 1 03 0 8 01081 8

+Rex

DE
THEOLOGICAL HERESIES CHRISTIAN
PRACTICE
PHILOSOPHY, & PART

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

DE
THEOLOGIA VERE CHRISTIANA,
PRÆCIPUE AUTEM
PHILOSOPHICA EJUS PARTE,

RITE CONSTRUENDA

COMMENTATIO,

QUAM

PRO GRADU LICENTIATI THEOLOGICÆ

RITE OBTINENDO

PUBLICO ERUDITORUM EXAMINI SUBJICIET

PETRUS CHRISTIANUS KIERKEGAARD,

PHILOS. DOCTOR, THEOL. CANDIDATUS,

RESPONDENTE ORNATISSIMO

CHRISTIANO HERMANSEN,

THEOL. CANDIDATO.

DIE FEBRUARII H. L. Q. S.

HAVNIÆ.

TYPIS EXCUDEBAT C. G. SCHIELLERUP.

MDCCCXXXVI.

DE
THEOLOGIA VERE CHRISTIANA
PRÆCIPUE AUCTORI
PHILOSOPHICA EUS PARTIS
RITE CONSTITUENDÆ

*Hanc dissertationem admitti posse credidit
ordo Theologorum Hauniensium, ut pro gradu
Licentiati Theologiæ rite obtinendo publicæ ex-
plorationi subjiatur.*

Havniæ d. 24 Octobr. 1835.

M. H. Hohlenberg,
p. t. Decan. Fac. Theol.

§ 1.

Theologiam Christianam recte definire videntur, qui scientiam positivam esse dicunt, cujus objectum sit atque materia religio Christiana, subtilem igitur intelligunt atque eruditam de ea doctrinam. Quam sententiam licet non ignorem a recentioribus quibusdam theologis non tam improbari ac refutari, quam evitari et vi sua ea ratione privari, ut doceant, theologiam esse conjunctionem quandam scientiarum atque artium ad religionem Christianam & necessitatem regendæ ecclesiæ relatarum, quæ vero neque e religione nascantur et demto illius conjunctionis vinculo per se possint subsistere¹⁾:

---

¹⁾ Schleiermacher Kurze Darstellung des theologischen Studiums (1830) § 1—8; Hagenbach Encyclopædie und Methodologie der theologischen Wissenschaften (1833) §. 19 & 20.

tantum tamen esse video ceterorum nostri avi & theologorum & philosophorum circa eam rem consensum, quantum in summa de singulis fere religionis capitibus dissensione unquam existere potuisse magnopere mireris¹⁾. Neque vero antiquioribus auctoritatibus destituitur hic definiendi modus, utpote qui & Thomæ Aquinati placuerit & a celeberrimis præteriti temporis in nostra ecclesia theologis non fuerit nisi eatenus mutata, ut in ipsa definitione de fontibus ac fine theologiæ nonnihil adjiciendum putarint²⁾. Quamobrem, etsi probe tenemus, nominalem fere esse eam, quam commemoravimus definitionem, et quæ ad veram ejus, quod definiatur, naturam perspicendam, nisi prius de religione constiterit, non ita multum conferat: ta-

¹⁾ Rosenkranz Encyclopædie der theologischen Wissenschaften (1831), Vorerinnerung pag. 8; Dänz Encyclopædie und Methodologie der theologischen Wissenschaften (1832), Einleitung § 8; Hahn Lehrbuch des christlichen Glaubens (1828) §. 8; Bretschneider Handbuch der Dogmatik der evangelisch-lutherischen Kirche (1828) § 3.

²⁾ Thom. Aquin. In magistrum sententiarum (Venetiis 1586), in prologum quæst. I art. 1; Joh. Gerhardsi Loci theologiçi (ed. Cotta), prooemium in exegesis uberiorem articuli de scriptura sacra; C. Er. Brochmanni Universæ theologiæ systema (Hafn. 1633), dissertat. de theologia universe considerata cap. I.

men illud, quantulumcunque est, quod ex ea, intacto illo de religione definienda loco, erui potest, quoniam & ad quæstionem nobis tractandam non nihil videtur habiturum momenti & a plerisque oblivioni est traditum, in lucem proferre ac tueri conabimur. Sequitur enim, si quid video, ex ea, quam commemoravimus, definitione, ut, siquidem ab objecto speciem recipiat descriptio, nisi perfecta fuerit suamque plene manifestaverit naturam, quæcunque est & qualiscunque, religio, plena ac perfecta existere non possit theologia. Quid enim est aliud vel scientia vel doctrina de aliqua re, quam ejusdem rei, qualem se ipsa manifestavit, accurata descriptio? Unde autem plena atque accurata descriptio rei nondum perfectæ aut nondum plene manifestatæ? Quod sicut esse videtur per se clarum, ita & auctoritatibus gravissimis & ratione firmissima comprobatur.

Primum enim apparet, celeberrimam illam Anselmi Cantuariensis vocem, qua, non suo magis nomine quam universæ ecclesiæ omniumque theologorum vere Christianorum, fidei primas partes tribuit, intellectui secundas ¹⁾, a nostra sententia ver-

---

¹⁾ Oper. cur. Gerberon, Epistol. 41, De fide trinitatis cap. 2, Proslog. cap. 1: "Neque enim quæro intelligere, ut credam, sed credo, ut intel-

bis quidem differre, ceterum reapse eodem redire, quippe quum Anselmo ceterisque, qui cum eo faciunt, fides nihil aliud esse possit nisi religio, non subjective solum sed objective quoque spectata (fides in fidem sive fides veritatis¹), intellectus autem de fide fideique objecto doctrina. Deinde si ab illo quæri posset, qua ratione niteretur illa sententia, eandem, opinor, afferret auctor ontologici, quod vocant, pro existentia Dei argumenti, qua nos quoque sumus usuri²). Utut enim vacillat ra-

---

ligam; nam & hoc credo, quia, nisi credidero, non intelligam." Eandem autem sententiam non leviter attigisse, sed gravissimis verbis inculcasse constat & Augustinum (In Johannis evangelium tractat. 27 §. 7 & 29 §. 6, ed. Maurin, Antverpiæ 1700) & Lutherum (Auslegung des Vater Unsers vor die Layen, Oper. ed. Lips. tom. IX. pag. 363. 364, Auslegung des Magnificat, IX p. 378. 379, Auslegung des Evangelium am Tage Andreæ, XIV. p. 444 cet). Quos tamen omnes vincit & antiquitate & auctoritate Petrus, in vera petra ita ædificans, ut & de se & de ceteris apostolis testari queat, eos a fidei initiis ad cognitionis incrementa pervenisse (Joh. 6, 69).

¹) Cfr. Von der falschen Theologie und dem wahren Glauben, eine Stimme aus der Gemeinde durch H. Steffens (1831) pag. 230 — 236, & 2 Thess. 2, 13.

²) Nititur etenim illius argumenti, si quid video, efficacia eodem, quo hæc nostra argumentatio, fundamento, nimirum illa, quæ inter essentiam &

tiocinatio humana, multiplicibus erroribus obnoxia, arctis limitibus circumscripta, bini sunt tamen omnis intelligentiæ omnisque ratiocinationis veluti cardines ac plane fundamentales propositiones, quarum neutram sanæ mentis quisquam negligere nedum negare possit. Earum prior est, esse aliquam, quæcunque demum sit, veritatem, — quippe quod negare omnino non possis, quoties autem negare coneris, affirmare cogaris ¹⁾ —; posterior eo valet, ut illa ipsa veritas sit alicujus rei, quam exprimat, quæque per eam manifestetur, qua igitur sublata, et ipsa tollatur necesse sit, — qua propositione non nititur solum tanquam fundamento decantatum illud Scholasticis doctoribus, nullius nulla esse prædicata, verum illustrantur etiam & emendantur celeberrimorum quorundam antiquitatis philosophorum subobscuræ eadem & profundæ de rebus divinis sententiæ ²⁾. Quæ quam ita sint, fa-

---

manifestationem non potest non obtinere, relatione ac nexu, qua de re haud poenitebit consuluisse librum, qui inscribitur *Theologisk Maanedsskrift* udgivet af N. F. S. Grundtvig og A. G. Rudelbach, vol. II. pag. 20. 23.

¹⁾ Conferatur *Danne-Virke* af Grundtvig vol. III. pag. 20 sqq.; *Theologisk Maanedsskrift*, vol. II. pag. 14 sqq., VI. pag. 225 cet.

²⁾ *Platonis de republica dialog. VI.* pag. 508, 509 (ed. Stephan.); *Philonis De vita Mosis lib.*

cili conclusione efficitur, ut veritas natura sua secunda sit, quam materia, cujus est objective spectata manifestatio, subjective autem considerata agnitio, necessario, si minus tempore, at vi atque efficacia, antecedit. Idem porro commendare videtur sacrarum literarum auctoritas. Quum enim in libris Novi Testamenti summa illa, quam velut e longinquo salutatam celebrant Iudæorum sapientes¹⁾, inducatur veritas (Joh. 1, 1 sqq. 14, 6. 17, 17. Apocal. 19, 12. 13. Luc. 1, 2 collat. Col. 1, 15. Hebr. 1, 3. Joh. 14, 9) et assumpta carne humana de se testimonium reddat et ita sibi eadem omnia, quæ patri coelesti vindicet, ut ei tamen singula accepta referat (Matth. 11, 27. 28, 17. Joh. 5, 19. 20. 22. 23. 26. 27. 30. 17, 2. 7. 22. 24 cet.): quis est homo Christianus, qui non, dum profunda veneratur Patris Filiique nulli creaturæ

III. pag. 162 (Oper. cur. Th. Mangey), De confusione linguarum pag. 414. 419.

¹⁾ Conferantur præter eos, quos modo commemoravimus, & plures alios Philonis locos Prov. 8, 22-36; Sapientia Salomonis 7, 21 sqq. 26 sqq. capp. 8. 9. 10. 18, 15. 16; Siracid. 1, 1. 4. sqq. 24, 3-10. Quod autem de veritate intelligimus, quæ in his locis proprie de sapientia & de verbo dicta esse videntur, id, qui vel, earum idearum, quænam sit mutua relatio, cogitando assecutus fuerit, vel Johannis apostoli hac de re oracula consulere voluerit, neutiquam mirabitur.

penitus perspicienda mysteria, intelligat tamen, de originaria & genuina essentiam inter & manifestationem relatione nonnihil hîc nobis indicari, quo si tanquam norma in scientia humana tractanda & æstimanda usi fuerimus, prudenter egerimus.

Haudquaquam igitur — ut, unde sententiæ nostræ paullo accuratius explicandæ ac tuendæ studio degressi sumus, eo revertamur — haudquaquam dubitamus, quin nisi religionis plene manifestatæ ac perfectæ plena & consummata, nomine digna, esse non possit theologia: perfectionem autem non absolutam aliquam, summis ideis metiendam, intellectam volumus, verum eam, quæ sit uniuscujusque religionis, ad id, quod ex ipsius natura summum est, perductæ et, ut ita dicam, maturitatem assecutæ, quam igitur nihil obsit quominus pluribus unâ religionis formis contingere posse, imo vero Patriarchali, verbi causa, religioni in Enocho fortasse aut Abrahamo, Mosaicæ in Johanne Baptista aut alio quopiam revera contigisse statuatur aliquis. Et hic quidem subit mirari, quid sit quod, licet a clarissimis quibusdam præteritorum seculorum viris non sit, ut supra monstravimus, proposita solum, verum etiam de meliøre nota commendata ea, quam nos quoque pro virili vindicare conati sumus, doctrina de vitæ præ scientia prærogativa, de theologia igitur non aliter quam per plenam religionis manifestationem et cum ea simul

perficienda, hic tamen parum efficax fuerit eorum auctoritas. Cujus rei lucidum commemorare possumus exemplum. Sequitur enim ex illa doctrina necessario, nihil aliud esse posse vel optimas quasque ingeniosissimorum virorum theologiæ præcipue systematicæ expositiones, nisi de statu religionis Christianæ, qualis auctorum tempore obtinuerit, testimonia quædam, non potuisse igitur unquam ad consummatum theologiæ systema propius pervenire, quam ille ad perfectam religionis Christianæ manifestationem accessisset¹⁾. Quæ quum ita sint,

---

¹⁾ Cfr. Danne-Virke III. pag. 219 sq: En bibelsk Lærebygning, naar den er bedst, er jo dog aabenbar ikke andet, end en historisk Beretning om, hvorvidt den menneskelige Forstand er kommet i Bibelen. Rudelbach Indledning til en ny Bearbejdelse af den christelige Dogmatik (Maanedsskrift for Christendom og Historie af J. Chr. Lindberg vol. II, pag. 35). Hagenbach Encyclopædie und Methodologie der theologischen Wissenschaften §. 20: Da die christliche Theologie, als Inbegriff der auf die christliche Religion und Kirche Bezug habenden positiven Kenntnisse (und Fertigkeiten), nur durch das Dasein einer solchen Religion und Kirche bedingt ist, so lässt sich auch ihr wissenschaftlicher Charakter nur aus der jedesmaligen Gestaltung des Christenthums selbst begreifen. — Immerhin war die theologische Wissenschaft, wie sie in einer Zeit oder in einer Gegend sich ausbildete, durch

qui fit igitur, ut tantum non omnes, qui ad theologiam tractandam ipsi accingantur, aut raro aut nunquam hæreant, nusquam facile ignorantiam fateantur de momentis religiosi nondum vi sua & efficacia cognitis, raro in mediocritate quadam cognitionis, quæ sit infra notionis fastigium posita, subsistere dignentur, immo vero systemata, ut ipsis quidem videtur, sistant nobis nulla ex parte manca vel debilia — quasi vero aut nunc vigeat, quam possit maxime, divina nostra religio, ac non potius in plerisque ecclesiæ membris intermorta animam agat, in aliis nuper admodum reviviscere coeperit, aut quidquam aliud quam vanam speciem habere possit exacta forma in summa materiæ obscuritate & debilitate. Qua de re hoc loco sufficiat monuisse lectores.

§ 2.

Nobis jam capessenda erit, ad quam ultro invitare videntur, quæ hactenus disputavimus, quæstio, quid sit tandem in religione Christiana ex ipsius natura summum, quando maturitatem merito dicenda sit esse assecuta. Quæ res non adeo erit difficilis judicatu.

Religio nimirum Christiana, utpote quæ non

---

die jedesmalige Lebensrichtung der Kirche selbst bedingt.

eruditis potissimum & ingeniosis hominibus, sed simplicibus & idiotis sit nata (Matth. 11., 25. I Cor. 1, 18-29. 2, 4-6), quænam sit & qualis, non obscuris verborum ambagibus, verum aperte & rebus & verbis haud ambiguis ostendit¹⁾, omnes quippe, qui beneficiorum per Christum hominibus oblato- rum participes fieri cupiunt ad sacrum lavacrum invitans, ubi ad vitam æternam renascantur. Ad hoc autem universæ ecclesiæ testimonium, licet id a plerisque familiarum Protestantium theologis partim negligi partim ignorari videamus²⁾, eo magis

¹⁾ Equidem nihil esse video, teste historia, impedi- mento, quominus, quæ de se Paulus apostolus prædicat, eadem de ecclesia prædicentur: rejec- tis eam latebris dedecoris non ambulare in astu- tia, neque dolo tractare sermonem Dei, sed ma- nifestatione veritatis commendare semet ipsam apud omnem conscientiam hominum coram Deo (2 Cor. 4, 2).

²⁾ Quanto verius fuerit reformatorum hac de re ju- dicium, quam quod ab eorum inde tempore ad nostrum usque dominatur, alibi a nobis monstra- bitur: hic commemorasse sufficiat eos viros, per quos proximis his annis ad sanio- rem ea de re doctrinam revocati sumus & revocamur, qui, licet in quæstione dudum oblitterata non omnia omnes viderint ac de quibusdam inter se dissen- tiant, manifesto tamen ad plenam rei veritatem appropinquare deprehenduntur: Marheinecke Die Grundlehren der christlichen Dogmatik (1819) §. 621. 627. 638. 667. 673. 676 sqq.; Grundt-

provocandum putamus, quod novimus, Paulum apostolum, quum posset auctoritate apostolica doctrinam suam confirmare, eodem tamen, tanquam ad id, quod singulis Christianis, sive ab ipso sive ab aliis ad fidem adductis, non posset non esse cognitum, in epistola ad Romanam ecclesiam, omnium Occidentis ecclesiarum matrem futuram, data provocare maluisse. Paulus enim, quum prohibendum esset, ne quis gratia Dei in Christo revelata ad carnis licentiam abuteretur (Rom. 6, 1 sqq.): "Num ignoratis, inquit, quod, quicumque baptizati sumus in Christum Jesum, in mortem ejus baptizati sumus? Consepulti ergo sumus ei per baptismum in mortem, ut, quemadmodum suscitatus est Christus ex mortuis per gloriam Patris, sic & nos in novitate vitæ ambulemus. Nam, si insiticii facti

---

vig Kirkens Gjenmæle (1825), Om den sande Christendom og Om Christendommens Sandhed (theologisk Maanedsskrift IV-IX), Skal den lutherske Reformation virkelig fortsættes (Maanedsskrift for Christendom og Historie vol. I & Evangelische Kirchenzeitung von Hengstenberg vol. II, fasc. 2); Delbrück Philipp Melancthon der Glaubenslehrer (1826), Erörterungen einiger Hauptstücke in Schleiermachers Glaubenslehre (1827); Rudelbach das Wesen des Rationalismus (1830); J. Chr. Lindberg Historiske Oplysninger om den danske Kirkes symbolske Böger (1830).

sumus similitudini mortis ejus, nimirum & resurrectionis participes erimus: illud scientes, quod vetus noster homo simul cum ipso crucifixus est, ut aboleretur corpus peccati, ut non ultro serviamus peccato" cet. Quod argumentum quam sit efficax, sicuti parum expediunt, qui non nisi ex ritu baptismali desumptam afferri statuunt vel allegoriam vel symbolicam interpretationem — quasi vero allegorica quævis ritum baptismalem interpretandi ratio debuerit esse Christianis adeo & familiaris & certa, ut eo provocare potuerit, tanquam ad rem omni dubitatione majorem, apostolus ¹⁾ —

---

¹⁾ Equidem nullus dubito, quin animo apostoli, quum versiculo quarto sepulturam commemoraret, obversatus fuerit immersionis ritus, in baptismo ævo apostolico solennis. Verum enim vero, si hic subsistitur (quod a multis commentatoribus fieri constat), tantum non omnino negligitur, in quo latet efficacia argumenti, versiculus tertius. Ut enim taceamus, vix satis validum videri argumentum ex symbolica immersionis interpretatione deductum, quod in re tam gravi primarium esse voluerit apostolus et omnibus Christianis, qui Romæ versarentur, sibi ne facie quidem notis, non ignotum esse sumserit: erit tamen, si hoc statueris, fatendum, partim, ad nos igitur, quotquot aspersione baptizemur, non pertinere argumentum apostoli, partim, aspersionis in baptismo usum, quippe quo locus aliquis scripturæ enervetur, graviter esse improbandum. Contra, si meminerimus, quotquot ad baptismum ecclesie

ita facile intelliges, si immutato ecclesiae testimonio aures præbere volueris. Quum enim, antequam mergamur in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti, renuntiare diabolo et fidem profiteri jubeamur in Patrem omnipotentem, in Filium ejus unicum, dominum nostrum, in Spiritum Sanctum,

---

accedant, sive mergantur sive aspergantur, renuntiare diabolo & fidem ecclesiae profiteri, in promptu est, quo respexerit et merito respicere poterit Paulus. Debebant etenim & poterant sine dubio, qui renuntiationis & fidei verba sincero animo & attento sua faciebant, primo suspicari deinde experiendo intelligere, in baptismo mori se veteri domino et nova generatione novam vitam inire. Quamobrem recte vidit J. D. Michaelis (Oversættelse af det Nye Testament med Anmærkninger, ad hunc locum), sequi ex his Pauli verbis, ut cum baptismo conjuncta fuerit institutio, viva voce tradita, de regeneratione, non vidit autem, licet plura adjecta fuisse in sermonibus ad baptizandos & baptizatos ab episcopis habitis nemo dubitet, essentiam tamen ejus institutionis in nostro quoque baptismo, in verbis Novi Foederis, quibus diabolo renuntiemus & fidem apostolicam profiteamur, revera adesse. Ceterum in eandem, quam nos tuemur v. 3^{ti} interpretationem, inclinare videtur Grotius (Annotat. in Novum Testamentum, ad Rom. 6, 3) pro qua etiam militat, quod Paulus, alibi (Rom. 7, 1) verbis ἡ ἀγνοεῖτε de re Judæo-Christianis solis satis nota adhibitis, ipse limitationem addendam putavit: γινώσκουσι γὰρ νόμον λαλῶ.

sanctam catholicam ecclesiam, vitam denique æternam: quid tandem, quæso, hæc omnia sibi volunt, nisi ut per baptismum jamjam suscipiendum in illam ecclesiam recipiamur et ad vitam æternam — qua nisi nos carere & ejus jugo premi sentiamus, qui habet postatem mortis (Hebr. 2, 14), frustra venerimus ad ecclesiam, quæ non magis quam Dominus sanos curat (Matth. 9, 12. 13. Rom. 3, 21-26. 1 Joh. 1, 8-10) — ad vitam igitur æternam per Spiritum Sanctum regenerati, filii reddamur Altissimi vitæque Unigeniti participes¹⁾? Ea omnia utrum præstet revera baptismus bona fide credentibus, necne, longa est illa ecclesiam inter & mundum controversia, in fine demum seculi æterno judicio dirimenda; promitti autem ea omnia per baptismum ab ecclesia credentibus, neque volet unquam neque poterit negare, utpote quod & verbis & factis quotidie proclamet. Ac ne quis forte ob-

---

¹⁾ Afferre liceat, quæ sunt magnorum commentariosum instar, Lutheri ex carmine, quo professionem fidei complexus est, verba:

Wir glauben all an einen Gott,
Schöpfer Himmels und der Erden,
Der sich zum Vater geben hat,
Dass wir seine Kinder werden.

Quibuscum conferri merentur ejusdem in libello, qui inscribitur *Das Taufbüchlein*, verba ipsi baptismi formulæ præfationis instar præmissa.

jiciat, fieri tamen posse, ut illa regeneratio debeat aliquando post baptismum, non per eum, sed alia quadam re effici, ecclesia nos ab ipso sacro lavacro statim, precationem Dominicam adhibentes, Omnipotentem illum tanquam patrem nostrum coelestem compellere jubet¹⁾, et subinde invitatur, ut accepto corpore & sanguine Servatoris cum eo ma-

¹⁾ Conferantur ex sermonibus Petri Damiani in orationem Dominicam (habentur in tomo septimo Spicilegii Dacheriani) secundus & quartus, in quibus: "Ubi sunt, inquit, qui de Dei promissione diffidunt? Ecce quam cito est fidei remunerata confessio; mox ut Deum unici Filii confessus es Patrem, tu ipse es Dei Patris adoptatus in filium, ut esses coeli hæres, quia paradisi exul habebaris & terræ. Et ideo nunc vocas: Pater noster, qui es in coelis. — Quid valeat fides, credulitas quid possit, sit quanta confessio, hodie monstratur in vobis. Ecce trinitatis trina confessio in coelestem sobolem de terrena vos sustulit servitute: ecce fides, quæ Deum locuta est Patrem, Patrem vobis Deum hodie conquisivit; ecce vox, quæ confessa est Dei Filium, vos Dei adoptavit in filios; ecce credulitas, quæ Deum Spiritum proclamavit, de carnis substantia mortali in vitalem spiritus substantiam vos mutavit." Quæ dicta ideo quoque describenda putavimus, quia egregie faciunt ad monstrandum, quanta fuerit vel eo ævo, quod vulgo tenebris inscitiae obrutum fuisse dicitur, in doctoribus vere religiosis de mysteriis gratiæ divinæ scientia: ceterum eodem redeuntia invenies apud Augustinum (serm. 56 §. 5, 59 §. 1. 2).

gis magisque coalescere velimus, id quod, nisi ger-
mine saltem jam gaudeamus vitæ, quæ sit ejusdem
atque ejus vita naturæ, omnino non possit fieri.
Quamobrem jure nostro, si quid video, concludimus,
religionem Christianam, siquidem ipsam ecclesiæ
ore de se testantem audiri oporteat, esse vitam in
baptismo nascentem, in sacra coena, donec matu-
ruerit, victu spirituali sustentandam. Quod si ita
est, et si genuinam religionis notionem ex religione
Christiana tanquam perfectissima ejus forma eruere
licet, erroris igitur convincuntur non ii solum, qui
aut olim, orthodoxia magis florente quam fide, cog-
nitionem, aut, vigente philosophia Kantiana, volun-
tatem unicam esse voluerunt religionis sedem, ve-
rum ii etiam nostræ ætatis theologi, qui, dum re-
ligionem unice in sensu quodam ponendam esse
docent, eum sensum intelligunt, quem a voluntate
& intellectu cogitatione saltem distinctam com-
memorat psychologia vulgaris. Sin vero, quæ nunc
invalescere videtur eam doctrinam interpretandi ra-
tio, sensum intimum illum vocant vitæ humanæ,
ut ita dicam, nucleum, in quo inseparabiliter invo-
luta continentur, ex quo radiorum instar effulgent
tres illæ, quas vocant, animi facultates: reapse
ad eorum sententiam reducuntur, qui cum Myn-
stero nostro, dum notionem religionis, in variis
ejus formis magis minusve accurate expressam, per
abstractionem philosophicam quærunt & investigant

universæ vitæ eam esse dicunt ad summum numen relationem¹). In ea autem de religione sententia nihil inesse, quod non possit cum hac nostra de religione Christiana conciliari, satis esse opinor per se manifestum. Et hoc quidem obiter.

Ceterum illius vitæ quænam sit causa & substantia, non erit longe repetendum. Etenim, si cum Augustino & Lutero fatemur, verbum esse, quod sacramenta constituat²), Johanni autem apostolo credimus, unigenitum Dei Filium æternum esse Patris, in quo vita sit, Verbum (Joh. 1, 1. 4. 14. 18): non videtur posse dubitari, quin, sicuti subjective, ut loquuntur, considerata & singulorum fidelium & universæ ecclesiæ sit vita, in sacro lavacro nata, in sacra coena confirmata, ita objective spectata divina sit vivificans vis et natura, Patris omnipotentis Verbum, in verbis sacramentorum præsens atque agens. Quæ sententia quantopere commendetur neque paucis neque obscuris illis sacræ scripturæ locis, quibus partim vivifica verbi divini, quod in Novo Foedere vigeat, vis, ad Dominum ejusque Spiritum relata, disertis

¹) Cfr. Mynster Om Begrebet af den christelige Dogmatik § 7-10 & § 15, eoque citante, Baumgarten - Crusius Einleitung in das Studium der Dogmatik 3.

²) Cfr. catechismus minor & major.

verbis extollitur (Joh. 6, 68. 14, 6. 1 Cor. 15, 45. 2 Cor. 3, 6. 1 Pet. 1, 23 sqq. Jac. 1, 18), partim Christiani per baptismum regenerati (Tit. 3, 5 coll. Joh. 1, 13. 3, 5), nova creatura (2 Cor. 5, 17. Gal. 6, 15), novi homines (Col. 3, 9-11. Eph. 4, 24) esse et magis magisque fieri dicuntur, qui a lacte inde infantium ad plenum hominem crescunt (1 Cor. 3, 1. 2. Eph. 4, 13), quorum vita in Deo nunc cum Christo latens aliquando sit cum eodem apparitura (Col. 3, 3. 4. Eph. 2, 5. 6), immo vero, quorum vita sit Christus in ipsis nascens atque adolescens (Gal. 4, 19. 2, 20. Col. 1, 27. 1 Tim. 1, 1) — his omnibus quantopere commendetur sententia nostra, quoniam nemo est, quin videat, verbo sufficiet monuisse.

Quum igitur constet, religionem Christianam esse, qualem diximus, vitam, non erit, quo nunc est redeundum, difficile judicatu, quid sit in ea summum atque perfectum. Vita enim illa divina quum sit ex summo hujus vocabuli sensu vera vita (det sante Liv, Sandhedens Liv, cfr. Joh. 1, 4. 14, 6), æterna autem veritas natura sua nihil extra se esse sinat et, quicquid, dum hæc πρόσκαιρα manent, extra ipsam subsistere videtur, partim omni efficacia, immo efficaciam specie evacuatam mendacio sit et morti h. e. nihilo relictura: sequitur, ut ea non in una aliqua parte sed ita demum ad maturitatem pervenire & perfici possit, si totam

eam, quæ ei velut subjecta est et substrata, materiam omnino fuerit complexa. Eam autem materiam constituunt tum singuli homines, qui, quum sint ex veritate, a mendacio ejusque auctore liberari cupiunt (Joh. 18, 37. 8, 31. 32. 1 Joh. 3, 8), tum universum genus humanum in Adamo lapsum in Christo restituendum (Marc. 16, 15. Rom. 5, 12-19. Eph. 2, 15). Non prius igitur ad id, quod summum est, pervenisse merito dicetur religio Christiana, quam inter omnes gentes prædicata, ab omnibus, qui sunt ex veritate, recepta (Matth. 24, 14), in singulis fidelibus plenam adeptam fuerit victoriam (1 Thess. 5, 23).

§. 3.

Quæ de natura religionis Christianæ in paragrapho antecedente breviter & summatim disseruimus, ea ad finem nobis propositum sufficere arbitramur. Ad eam enim, de qua diximus, perfectionem utrum ex doctrina sacræ scripturæ ita perveniri velit Deus, ut, singulis hominibus, quando coram ipso maturitatem assecuti sint, ex hac mortali vita evocatis, universi generis humani regeneratio ibi demum appareat, ubi semper cum Domino futuri simus (Joh. 14, 2. 3. 17, 24. 1 Thess. 4, 17), an, quod innuere videntur quidam sacræ scripturæ loci, priusquam in domum paternam, semper ibi

mansuri demigremus, illius regenerationis et generis humani cum Redemptore suo de morte ac diabolo triumphantis veluti festum aliquod celebrari debeat his in terris paradisi referentibus (Apoc. 20, 4, 5, coll. 2 Pet. 3, 8. Rom 8, 19-23. Luc. 14, 14 cet.), quætionem inter credentes ab antiquissimis inde temporibus agitatam, non nostri iudicii est dirimere. Apparet autem, iis, qui huic sententiæ adstipulentur, non esse dubitandum, quin, manente conditione naturæ humanæ, qualem nos novimus, sed absque peccato, manente igitur discursiva, quam vocant, sed in suo genere perfecta cognitione (Gen. 2, 9), per sabbatum illud magnum (Hebr. 4, 9) theologia revera plena & consummata singulorum hominum futura sit, et ita perfecte impleantur, quæ de ea re agere videntur, prophetarum voces (Jer. 31, 34. Jes. 11, 9); contra, quibus illa se commendavit sententia, iis esse statuendum, fore, ut, quando ejusmodi theologiæ elementa in universa ecclesia & singulis fidelibus, in cognitione non minus Domini quam in gratia crescentibus (2 Pet. 3, 18), singillatim & sparsim exstiterint, antequam plenum inde natum fuerit systema, discursivam cognoscendi & intelligendi rationem abrumpat et absorbeat intuitiva (1 Joh. 3, 2. 1 Cor. 13, 12). Utrum vero statueris, sequitur (in quo hic nobis sunt omnia) ex iis, quæ hactenus disputavimus, manifesto, ut, quæcunque

ante eam, quam diximus, perfectam religionis Christianæ manifestationem — a qua quam longe absimus, in oculos incurrit vel leviter inspicienti — quæcunque igitur ante eam vel prodierit vel proditura sit theologiæ expositio, quæ pro plena se & consummata venditet, notionum tantum non ubique crepet veritatem, in adumbratione quadam minus exacta nunquam aut raro subsistere dignetur, quæ non fragmentaria velit haberi nec passim lacunas quasdam ex pleniore religionis manifestatione aliquando supplendas agnoscat, ea vel hoc uno signo gravissimi erroris convincatur; sequitur vero etiam, duplici errore eos implicari, si qui non per vitam, sed per meram, quam vocant, speculationem, ratiocinando igitur ac philosophando, vel se ad ejusmodi intelligentiam pervenisse dixerint, vel quemquam unquam posse pervenire.

Scio equidem fore, ut multis displiceat hæc sententia, fore, ut undique objiciatur, fieri tamen posse, ut, etiamsi desit illa, quam nos lapidem angularem esse volumus, vitæ Christianæ perfectio, ex recta tamen sacrarum literarum interpretatione, cum aliqua experientia Christiana conjuncta, plena & consummata nascatur theologiæ expositio, quemadmodum ex istis fontibus innumera jam orta esse videamus, quæ auctoribus saltem viderentur, theologiæ systemata. Verum id ut omnino negemus fieri posse, licet inde utilissima & orta esse &

oriri debere persuasum habeamus ad theologiam vere Christianam adjuncta, cogit ratio. Ut enim fateamur, vitam, quæ *ἐκτυπος* in ecclesia vigere debeat et aliquatenus vigeat, *ἀρχέτυπον* in Domino nostro & Servatore fuisse manifestatam, ut igitur, si ejus nobis tradita esset adæquata descriptio (omnis autem vita quum sit organismus, non potest adæquate nisi in organismo scientiæ h. e. systemate describi), accuratam haberemus de religione Christiana objective spectata scientiam: erit tamen probe tenendum, primum, theologiam non esse de religione aut objective aut subjective spectata, sed de utraque scientiam, deinde, ejusmodi descriptionem — qua in re sapientiæ divinæ veneramur vestigia, prohibentis, ne in irritos atque intermortuos carnis conatus abiret, quæ est spiritus efficacia et fructus, imitatio Christi — in sacris literis non occurrere, ex ea autem, quæ ibi occurrat, narratione fragmentario-historica (Joh. 20, 30. 21, 25) si quis ejusmodi descriptionem effingere voluerit, descriptionis descriptionem, hoc est, umbræ umbram nos habituros, non vitæ ¹⁾. Ad an-

¹⁾ Quoniam verendum esse non ignoro, ne cui levitatem juvenilem & animum in mysteriis sacrae scripturæ eruendis parum sollicitum prodere videatur hæc umbræ commemoratio, ideoque suspecta reddatur universa nostra doctrina: quicumque ho-

tiquam porro, κατ' ἐξοχήν apostolicam, quod attinet ecclesiam, quam etiam quadantenus descriptam exhibet codex sacer, est tamen manifestum, primum, non esse ullam ecclesiæ partem cum universa ecclesia commutandam; deinde, licet primævam ecclesiam ad id, quod summum est, propius quam ullam aliam per seculorum decursum ecclesiæ Christianæ formam accessisse fateamur, eam tamen non fuisse perfectam¹⁾;

mines hæc legent, omnes rogatos volo, quid de me judicent parum, Deo volente, sollicitus, ut attentis animis reputent, numquid sacræ scripturæ deroget, qui eam ex institutionibus, quarum auctoritas sit humanâ major, constare statuat, neget autem, in institutionibus de re rem ipsam, in narrationibus de vita Domini Dominum haberi. In quo, nisi egregie fallor, auctoritatem sequor omni exceptione majorem Domini ac Servatoris nostri, Joh. 5, 39, 40. Quem locum quomodo torserint interpretes satis multi, ut efficeretur, Domini esse sententiam, quam ipse opinionem esse dicit Iudæorum, haberi in scriptura sacra vitam æternam, non nescio: verum ipso loco accurate inspecto, facile, opinor, apparebit, docere Dominum, contineri in sacra scriptura de se, vera vita, testimonia, vituperare autem Iudæos, quod, adversante ipsa scriptura, quærent in ea, quam ipsa testaretur extra se aliquando apparituram esse, vitam æternam; coll. Joh. 14, 6. 5, 46, 47.

¹⁾ Cfrantur Act. 5, 1 sq. 6, 1, 15, 1. 1 Cor. 3, 2. 3, 5
1. 2, 6, 1-11. 11, 20. 21. 2 Cor. 12, 20. Gal. 5, 4

descriptionis autem, quam commemoravimus, eandem esse ac eorum, quæ de Domino tradita sunt, rationem. Accedit quod, unde recta ista sacrae scripturae de vita Servatoris et primæ ecclesiæ testimoniorum interpretatio petenda sit, non satis liquet: docet enim ratio et confirmat experientia quotidiana, sicut vitæ in universum, ita Christianæ quoque non nisi ea nos revera intelligere, ut ita dicam, momenta, quæ vel ipsi amore amplexi agendo exprimamus vel ita expressa videamus ab iis, quibuscum amoris vinculo jungamur¹⁾ — unde factum esse videmus, ut per singulas ecclesiæ periodos alii libri, alii & Veteris & Novi Testamenti loci optime intelligerentur, alii ab iisdem hominibus non solum non satis intelligerentur, sed con-

10. 2 Thess. 3, 6. 11 sq. Quibuscum de ecclesia primæ testimoniis si quis attento animo conferre voluerit Eph. 4, 7, 13-16. 1 Cor. 15, 45. 47. Joh. 3, 34, quæ hic a nobis disputantur & intelliget facilius & probabit.

¹⁾ In amore enim quem contineatur complurium entium, ut loquuntur philosophi, in unum veluti conglutinatio quædam, hinc fit, ut, quicquid singula vixerint, quadantenus ad omnia pertinere videatur, quamquam non erit ab altera parte oblivioni tradendum, non potuisse ea unquam amore conglutinari & coalescere, nisi homogeneous aliquid jam antea vixissent & viverent.

tortis explicationibus obscurarentur¹⁾. Hæc autem si cui parum efficacia videantur argumenta, at sacræ scripturæ concedat auctoritati et vel Paulum audiat disserentem, fieri non posse, ut, quamdiu imperfecta sit vita, plena sit cognitio (1 Cor. 13, 9. 10), vel Johanni credat asseveranti, a gradu amoris, quo erga Deum et erga fratres affecti simus,

---

¹⁾ Equidem haud ægre inducor, ut statuam, quod in explicanda epistola ad Ephesios, quæ debet in doctrina de ecclesia utramque paginam facere, minus lubenter minusque dextre versati sint Protestantium ecclesiarum theologi, quam v. c. in epistola non minus difficilis interpretationis ad Romanos, ejus rei hanc esse præcipuam causam, quod, sicuti locum de justificatione, in tentationum gravitate dulcedinem ejus expertus, intimis animi sensibus complexus unice adamaverat Lutherus, ita fidem in ecclesiam catholicam, — ex qua perperam explicata adversus veritatem evangelicam crimina peti videret, quibus retorquendis, propter difficultatem traditionis vere apostolicæ a ceterarum traditionum vanitate distinguendæ, non semper par esset — minus curam habuerit. Unde etiam factum esse videmus, ut "catholicæ" in symbolo fidei "Christianam" substituerit ecclesiam, non sine fidei inter nostrates periculo, imo, ut eventus docuit, non sine damno, licet ipsum nihil aliud spectasse nemo dubitet, nisi ut, sensu haudquaquam mutato, verbi propter rationes illorum temporum ambigui inter sophistas & cavillatores Romanenses abusus tolleretur.

pendere cognitionis perfectionem (1 Joh. 4, 7. 8 & 2, 4. 3, 6 coll. 5, 3).

§. 4.

Diximus ac dicimus, id quod probe tenendum erit, præcipue ac principaliter de theologia perfecta sive de gnosi Christiana hoc nomine absolute digna, de iis autem, quæ vulgo traduntur, theologiæ formis non nisi eatenus, quatenus illius sint præparationes atque adjuncta. Perfectæ vero illius de religione scientiæ ut sit vitæ Christianæ perfectio conditio necessaria, sine qua non possint non aut vani esse vel doctissimorum hominum & ingeniosissimorum, in hoc nostrum studium incumbentium, labores, aut Gibeonitarum referre in cultu Jehovæ operam (Josv. 9, 27), eo magis opus esse duximus ut expositum daretur, antequam de ejus perficiendæ via ac ratione ageremus, quo magis eam rem a multis admodum theologis aut parum intellectam aut neglectam fuisse vidimus, irrepsisse autem magis magisque eam opinionem, tantum abesse, ut religio Christiana sit theologiâ prior, hujusque ab illius pendeat perfectione, ut fides potius, igitur vita quoque fidei, theologiæ præcipue exegeticæ sit filia. Quam opinionem licet aperte non multi sint qui amplectantur¹⁾, ta-

¹⁾ Cfr. Ecker mann Handbuch für das systematische Studium der christlichen Glaubenslehre

men aut revera fovere intelliguntur aut eo inclinare, quicumque religionis ac fidei eo sensu sacram scripturam esse volunt fundamentum, ut ex ea suoque de ejus verbis interpretandis iudicio traditio-

(1801), Vorrede pag. VI - XVIII, ubi docemur: Was Jesus Christus für einen Gegenstand des wahren Religionsglaubens für alle Bekenner seiner Lehre erklärt hat, das gehört zur christlichen Glaubenslehre, zum Religionsglauben der Christen als Christen... Was I. C. gelehret und für eine allgemeine Glaubenslehre für alle, die ihm glauben, erklärt habe, können wir nur aus der Bibel lernen. Was die Bibel uns in Absicht dieser Frage lehre, kann nur durch eine richtige Auslegung derselben erkannt werden. Die Bibel zu erklären ist wahrlich nicht jedermanns Sache, und besonders durchaus nicht die Sache des Layen, wenn er auch in anderen Fächern menschlicher Kenntnisse und Wissenschaften ein gelehrter Mann ist. Die Auslegung der Bibel fordert ihren eigenen Mann... Quibuscum optime congruit, quod perspicuitatem s. scripturae non ita, ut antiquiores Protestantium theologi (de quibus alibi dicitur) describit, sed in eo ponendum esse docet (pag. 669 - 672), quod religionis naturalis summa tam perspicue in ea tradatur, dass ein jeder ungelehrter, nur redlicher, lernbegieriger und vernünftig nachdenkender Leser durch dieselben sich selbst überzeugen kann, dass die Bibel wirklich göttliche Religionslehren enthalte, und dass Gott durch die Männer, deren Geschichte und Lehre die Bibel in sich fasst, schon vor zweytausend, dreytausend,

nem apostolicam, Novi Foederis & sacramentorum verba, mutari posse ac debere haud cunctentur docere¹⁾: quibus quidem si in ea, ex qua egressa est disputatio nostra, theologiae definitione subsistere placuerit, eo erit sensus ejus detorquendus, ut scientiam intelligant de religione Christiana in libris propheticis & apostolicis, in quibus sit thesauri instar recondita, invenienda atque eruenda. Ista autem opinio quantopere nocuerit fidei atque ecclesiae, non hujus loci est, ut commemoremus, quantopere adversetur & rei naturae & sacrae scripturae, singula fere monstrant eorum, quae supra disseruimus, momenta. Neque enim, si verum atque uti res est dicere volumus, aliud sapere vi-

---

ja viertehalbtausend Jahren, diese Wahrheiten den Menschen bekannt gemacht habe. — Eodem porro redit, nisi forte alia est regula fidei Christianorum, alia exegetarum, eorum sententia, qui non simpliciter per piam cujusvis versionis lectionem, sed ope artis exegeticae inveniendam esse docent in sacris literis regulam fidei et, altero errore adjecto, negant, sine ea per imperfectam aliquam exegesis inventa perfectam oriri posse s. scripturae interpretationem. Ex quibus unum afferemus C. I. Nitsch System der christlichen Lehre (1829) §. 43. 44.

¹⁾ Hanc doctrinam quum nimis multos tueri constet Protestantium theologos, non est, quod quemquam nominatim commemoremus.

dentur, qui ex theologia fidem, ex scientia de vita vitam, (ex libris Christianorum Christianos), quam si quis ex filia matrem nasci contendat¹⁾; neque facile fingi poterit quicquam, quod sit iis Servatoris dictis, quibus vel homines ovium instar dispersos (Matth. 9, 36) et coecis ducentibus errantes (Matth. 15, 14. Luc. 6, 39) deplorat, vel se venisse testatur, ut pauperibus lætum nuncium prædicaret (Matth. 5, 3. 4. 6. 11, 5. 28-30), parvulis potius quam sapientibus & prudentibus intelligendum (Luc. 10, 21. Matth. 21, 16), his, inquam, dictis magis sit contrarium, quam si statuerimus, esse iis evangelium illud aut proprio Marte in libris prophetarum & apostolorum inveniendum, quod vix e millibus unus conari nedum efficere valebit, aut,

¹⁾ Enhver Videnskab er en Viden om Noget, som Videnskaben ikke frembringer, men som er der uafhængigt af den, og hvorom der søges en Viden. Mynster om Begrebet af den christelige Dogmatik § 4. — En Ting maa baade være sand og troes i Sandhed, förend den timelig kan begribes som saadan. Danne-Virke IV pag. 2. — Alle Forschung bezieht sich auf einen bestimmt gegebenen Gegenstand; über diesen vermag der Forscher nichts, ja die Wahrheit der Forschung ist eben in der völligen unveränderten Sicherheit des Gegenstandes begründet. H. Steffens von der falschen Theologie und dem wahren Glauben pag. 87.

quale a theologis, inter se dissentientibus, ibi tradidatur, tale coeca fide & vero nomine carbonaria arripiendum, quum tamen omnes suos exemptos voluerit Dominus jugo eorum, inter quos raro defuerint, qui claves coelorum arriperent, non ut ipsi ingrederentur, sed ut ingredi volentes impedi-
rent (Matth. 23, 13).

Et hæc quidem *ὡς ἐν παρόδῳ*, ne quem forte lateret nostrum in urgenda vitæ præ cognitione, pisteôs præ gnosi prærogativa consilium. Ceterum, ne, dum urgemus, quæ vulgo negliguntur, hæc oblivioni tradidisse videamur, in sequentibus autem per subreptionem quandam inducere et lectoribus obtrudere, quæ de iis adjumentis, quibus sublevata per vitæ Christianæ perfectionem ad perficiendam de ea scientiam niti debeat animus humanus, de via igitur & ratione studii theologi, partim sumturi sumus, partim disputaturi, pauca quædam hoc loco liceat inserere, quibus illustretur, qui sint et quales vel ad cognitionem vel cognitionis gradus ac modi, quos animus per vitam ad intelligentiam nitens, sive vita humana, ad plenam sui manifestationem simul et clarificationem tendens (Livet i sin Bevægelse henimod dets Selvforklaring), necessario debeat percurrere. Neque enim est consequens, ut, quæ necessaria sit perficiendæ cognitionis & ad intelligentiam evehendæ conditio, eadem sit unica, de-

beat igitur, quia, nisi qui expertus fuerit, non intelligat, ideo, qui expertus fuerit, idem statim necessario intelligere; neque vero, quæ de perfectione vitæ tanquam intelligentiam veram ac plenam ex rei natura semper & necessario præcedente disseruimus, ea ita erunt interpretanda, ac si nulla omnino ad intelligentiam accessio, nulla ejusdem præparatio, nulla igitur inferioris ordinis de vita cognitio ante eam, quam commemoravimus, vitæ perfectionem existere possit, ex ea autem, tanquam ex capite Jovis Minerva, subito debeat plena intelligentia erumpere. Cujusmodi opinionis monstrum si ex iis, quæ de relatione vitæ inter & intelligentiam obtinente exposuimus, revera nasceretur, merito rejicienda foret, quidquid speciei haberet, ratiocinatio nostra, utpote quæ experientia quotidiana rebusque in facto positæ, nemini bene sano unquam addubitatis, manifesto refelleretur, ex quibus commemorasse sufficet, quod nunquam cessat inter mortales, discendi docendique commercium, in quo, quæ ipsi non sumus experti, discamus ab iis, qui ea, licet experti sint, se nondum satis intelligere fateantur aut fateri debeant¹⁾, et ita quidem discamus, ut qua-

¹⁾ Homines enim, ut bene monet Seneca, dum docent, discunt; & valent ac valebunt in ceteris quoque disciplinis non minus quam in theologia, de magistris non minus vera quam de discipulis,

dantenus cognita ipsi & cogitando & dicendo tractare possimus. Verum non est ita. Alia est quippe intelligentiæ, notionem rei in re, rem in notionem amplectentis et comprehendentis ratio ac natura, alia vel meri conceptus (Forestillings) vel cognitionis nondum perfectæ h. e. conceptus ad intelligentiam tendentis, quovis, antequam eo perventum sit, temporis momento considerati. Negavimus & negamus, fieri posse, ut, quæ non vivas et expertus sis, eorum revera peritus sis, ea sensu, quem in hoc verbo constanter retinuimus, strictiore intelligas, hæc autem sententia haudquaquam impedimento est, quominus non concedamus solum, verum ipsi doceamus, esse quædam cognitionis initia & profectus, sive ad intelligentiam præparationem quandam ac per gradus ascensionem, in quam, quæ vivat et expertus sit intellecturus, animus humanus natura magistra inducatur atque incurrat. Fert enim natura humana, — quod, quoniam ex psychologicis cognitum esse debet, hoc loco breviter & summatim attingere sufficiet, — ut ex oscillatione quadam eorum, quæ ad vitam proxime, cum iis, quæ ad cognitionem proxime referenda sint, elementorum, ex ejusmodi, inquam, oscillatione,

---

Pauli verba: ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν.

una simul, simul innumeris vicibus recurrente, consistat & constituatur tum universæ vitæ nostræ tum singulorum in ea momentorum decursus. Ex his autem elementis primum locum occupat sensus (Fölelse, Fornemmelse), in quo vel ipsa vita, quum non nisi potentia tenus, ut philosophi loquuntur, adsit, ad existentiae veritatem (ubi actu ab iisdem adesse dicitur) excitatur, vel singula ejus momenta delitescencia quodammodo provocantur et eliciuntur. Sensum sequitur, in quo cognoscendi, ut ita dicam, germina pullulare et eminere, vivendi vicissim cessare et recedere videntur, conceptus, qui, sicuti cum sensu arctissimo vinculo connectitur, ut ab eo vix possit nonnunquam satis accurate distingui ac separari, ita ultro ad tertium nos vel ducit vel trahit vel rapit, in quo vita præcipue dominetur, cognitio aut serviat aut recedat, oscillationis illius elementum, propositum dico voluntatis effectumque propositi. Inde autem quarto loco reditus fit ad cognitionem, mancā eatenus & imperfectam, ex vitæ copia perficiendam et a conceptu variisque ejus sursum tendentis gradibus ad notionis fastigium evehendam¹⁾. Quæ quum ita sint, non est difficile intellectu, quomodo fiat, ut

¹⁾ Cfr. Grundtvigs Danne-Virke II pag. 35 sqq. III pag. 252 sq.

vel de iis cognoscere possimus, quæ nondum fuerimus experti, h. e., ut de iis conceptibus, quorum in altero principium fuerit sensus, alter, licet ipse omnino idem nondum senserit, tamen, propter naturæ communionem et sentiendi in quovis sensu identitatem, accipiat et quadantenus percipiat¹⁾; vel cogitando & dicendo, imo vero etiam docendo tractare possimus ea, quæ vivendo attigerimus quidem, sed nondum omnino & ex omni parte amplexi nostra fecerimus; — qui fiat denique, ut, quotquot ultra, quam quo vita perventum sit, tendere perseverent, ii in meris conceptibus aut in aliquo cognitionis, quod infra notionem positum sit, gradu necessario debeant subsistere, sin secus fecerint, pro veris notionibus subtilitatum inanium amplectantur ac venditent fumos. Quomodo autem, quæ de mutua cognitionem inter & vitam relatione et ea, per quam cum hac illa simul perficiatur, oscillatione dedimus exposita, — ea igitur quomodo faciant ad explicandum, quam ob causam, licet negandum nobis fuerit, posse ad theologiam, plenam & consummatam, nisi per vitæ Christianæ perfectionem, ullo pacto perveniri, iidem tamen

---

¹⁾ Haud pauca huc pertinentia uberius tractata invenies apud Grundtvig *Om historisk Vidskab eller om Krønikens Begreb* (Danne-Virke I pag. 218-243).

non dico concedere sed inculcare debeamus, ex unaquaque vitæ et ecclesiæ Christianæ conditione theologiæ illius veræ præparationes quasdam & posse oriri & debere, neminem esse arbitramur, quin nobis tacentibus ipse videat. Neque vero magis nobis videtur, his rite perpensis, difficile esse intellectu, quid sit, quod, quotquot ultra, quam quatenus vita perventum esset, cognitione tendere non destiterint, ii, licet revera vana fuerint eorum conamina, nihilo tamen minus & sibi & aliis persuadere potuerint, promotam esse eo pacto et promovendam scientiam. Nihil quippe facilius erat factu, quam ut falsi simul et fallentes, arreptis vel sacri codicis vel veterum doctorum verbis, quarum rerum conceptus quadantenus suos fecissent, earum sibi viderentur tenere notiones, quibus rebus autem ab illo errore revocari potuissent, obscuritate nimirum et difficultatibus in doctrina ipsorum residentibus, earum in materia substrata, non in cognoscendi negligentia & tenuitate quærerent causas. Quæ quum ita sint, a quæstione, quam non licuit intactam relinquere, psychologica nunc erit in iter, unde parumper declinavimus, redeundum.

§ 5.

Maneat igitur, nisi Babelis turrem ædificare

et confusionem linguarum in theologia & philosophia obtinentem pro virili augere velimus, non esse nobis sperandum, fore, ut intelligentia vera et genuina ulterius perveniatur, quam quatenus vitâ sit perventum (Gen. 2, 9. 16. 17. 1 Cor. 8, 1-3), neque igitur, quo tempore vita Christiana adeo sit infirma & debilis, ut nunc esse videamus, plena & consummata properanda nobis esse theologiæ systemata, ante auctores, ut fieri assolet, interitura, ac multo magis eo esse operam impendendam, ut ad unum illud unice verum & plenum, quod ex plena religionis manifestatione oriri debeat, theologiæ systema præparandum nonnihil conferamus, quod sit mansurum (1 Cor. 3, 10-16). Eo autem quomodo sit perveniendum, non erit ex iis, quæ supra exposuimus, adeo difficile intellectu.

Religio nimirum Christiana quomodo sit, ut supra monstravimus, vita Christi in credentibus et credentium in Christo¹⁾, præcipiat autem sacra scriptura, ut, missis eorum ambagibus, qui censeant, oportere nos aut in coelum ascendere, unde

---

¹⁾ Cfr. Joh. Calvini Commentarius in epistolam ad Galatas 4, 19 (ed. A. Tholuck 1834): "Porro Christum in nobis formari, & nos in Christo, idem est: nascimur enim, ut simus novæ in ipso creaturæ, & ipse vicissim nascitur in nobis, ut vivamus ejus vitam"

Christum deducamus, aut in abyssum descendere, unde Christum reducamus (Rom. 10, 6. 7), valere jussis, si qui aut in deserto ascetarum aut in cubiculis doctorum eum esse dicant (Matth. 24, 26), meminerimus, non literarum jugo nos esse subiectos, sed Domino, qui sit Spiritus, Novo Foedere conjunctos (2 Cor. 3, 2. 3. 6. 8. 17): quid tandem restat, nisi ut eo, quo tendit & ecclesiae vox & sacrae scripturae auctoritas, eo, inquam, conversis oculis, agnoscamus, sicuti promiserit, ita revera semper cum suis Dominum fuisse (Matth. 28, 20. 18, 20) et fundamentum fuisse semel positum nunquam convellendum (1 Cor. 3, 11) tum fidei tam ecclesiae in verbo suo vivo (1 Pet. 1, 23-25). Id est autem verbum fidei, quod praedicamus et confitemur (Rom. 10, 8. 9), verbum baptismi, quo regeneramur (Joh. 3, 5. Tit. 3, 5. Jac. 1, 18. 1 Pet. 1, 23), verbum in sacra coena sonans, quo communio efficitur corporis et sanguinis Domini (1 Cor. 10, 16. 11, 23-29). Et in illo quidem verbo Dominum, quum sit aeterni Patris aeternum Verbum (Joh. 1, 1), voluisse et velle suis adesse, quis est, qui miretur? Quis est, qui alio modo inter adventum primum & secundum adfuisse credat eum, qui non magis quam Pater habitat in templis manu fabricatis (Act. 17, 24 coll. Joh. 4, 21. 24. 2 Cor. 3, 17), in libris igitur et literis non

magis quam in basilicis et sacellis? Quis est, qui non intelligat, quod Deus, & Pater & Filius (Joh. 14, 23), habitare dicatur in cordibus mortalium (Jes. 57, 15), id fieri per verbum fidei, cui corde credamus ad justitiam, quod ore profiteamur ad salutem (Rom. 10, 8-10)? Quis est tandem, qui non sentiat, quas hic celebramus, auctoritatem sacræ scripturæ secuti, verbi sacramentorum & verbi fidei laudes, eas ad verum verbum pertinere, ore prolatum, auribus accipiendum (Rom. 10, 14. Gal. 3, 2. 5), ad ejusdem autem umbram literis consignatam, sacram dico scripturam, non debere, quum ipsa nihil ejusmodi de se prædicet, accommodari¹⁾?

¹⁾ Darum habe ich immer also gelehret, dass zum ersten vor allen dingen das mündliche wort müsse da seyn, und mit den ohren gefasset werden, wo der heilige Geist ins hertz kommen soll, welcher mit und durch das wort das hertz erleuchtet und den glauben wücket. Luther Auslegung des Evangelium am 19ten S. n. Trin. (XIV pag. 350); idem, citante Steiger in libro, qui inscribitur Der erste Brief Petri ausgelegt (1832) pag. 197: Das Wort ist eine ewige, göttliche Kraft (Röm. 1, 16). Denn wiewohl die Stimme (vox) oder Rede verschwindet, so bleibt doch der Kern, d. i. der Verstand, die Wahrheit, so in die Stimme verfasset wird. Als, wenn ich einen Becher an den Mund setze, in welchen der Wein gefasset ist, so trincke ich den Wein hinein, wiewohl ich

Quæ quum ita sint, concludimus, sicuti religio nostra essentialiter sit verbi divini vivificantis, sive vitæ, quæ insit in verbo Dei, (religionis objectivæ), cum ea, quæ inde nascatur in cordibus mortalium, (religione subjectiva), inseparabilis quædam conjunctio atque unitas, ita theologiæ, ut quæ sit de religione scientia, nullum aliud subesse fundamentum, quam eandem illam unitatem, verbum igitur vitæ in sacramentis sonans, mortalibus per fidem inhabitans¹⁾. Inde autem sequitur, consimili er-

---

den Becher nicht mit in den Hals stosse. Also ist auch das Wort, das die Stimme bringet: es fället ins Herz und wird lebendig, so doch die Stimme herausen bleibet und vergehet. Darum ist es wohl eine göttliche Kraft, ja Gott ist es selber. Denn also spricht er zu Mose, 2 Mos. 4, 12: Ich will in deinem Munde seyn. Und Ps. 81, 11. — Quæ num de verbo, quod vocant, scripto dicturus fuisset Lutherus, valde dubito.

- ²⁾ Illam unitatem quoniam hac quidem ætate plerumque religionis nomine simpliciter posito designari non ignoramus, eundem loquendi usum et ipsi, ne obscura fieret oratio, nonnunquam secuti sumus. Ceterum, quum non possimus facere, quin cum Schleiermachero ethnicismi suspectam habeamus eam appellationem, sit autem manifestum, *πίστις* ab apostolis non solum subinde vel præcipue de veritate divina (Act. 6, 7. Rom. 12, 6. Eph. 4, 5), vel præcipue de obedientia animi ad eam confugientis eique inhærentis intelligi (Matth.

rore in contrarias partes abripi & eos, qui fidem Christianam objective sumtam, etiamsi cordibus nostris sit alienissima, sufficiens esse judicent theologiæ vere Christianæ fundamentum, & eos, quibus, missa religione objectiva, neglecto verbo fidei et sacramentorum, aut in sensu quodam interno aut in rationis judicio religionis Christianæ vis et essentia, theologiæ igitur fundamentum videatur esse ponendum.

Hæc autem de fundamento theologiæ sententia nostra quomodo alia quoque ratione commendetur, paucis liceat indicare. Verbum quippe sacramenta constituens si posset unquam per universum terrarum orbem obmutescere, vita igitur inde oriunda in universo humano genere omnino evanescere, quis est, quin videat, inanem tum futuram & futilem omnem de ea, hoc est, de religione Christiana inter mortales doctrinam, et revera perisse, quam perituram negavit Dominus (Matth.

8, 10. Luc. 17, 5. Rom. 12, 3); verum etiam de arctissima earum conjunctione, quam vitam esse fidei in fidelibus, fidelium in fide merito dixeris (Act 15, 9. Rom. 3, 22. 26. 27. 31. 4, 14. 9, 30. Gal. 2, 16. 20. 3, 8. 2 Pet. 1, 1. 1 Joh. 5, 4. coll. v. 5): nemo mirari debet, si ex eadem significationis varietate, ex orationis nexu accuratius definienda, a nobis adhiberi deprehenderit fidei vocabulum.

16, 18), ecclesiam? Eadem vita si in nobis ne concepta quidem fuerit, quam tandem ratione poterimus, etiamsi quis objective veram apertis verbis nobis tradiderit de ea doctrinam, eam doctrinam revera intelligere aut nostram facere? Neque enim poterit non impleri, quod scriptum est: auribus audietis neque tamen intelligetis, videntes videbitis neque perspicietis (Act. 28, 26. Jes. 6, 9), psychicus etenim homo non capit, quæ sunt Spiritus Dei (1 Cor. 2, 14). Contra, ubi adest ea vita — non potest autem, quamdiu in baptismo renascuntur homines, his in terris omnino interire — ibi, siquidem est, licet magna ex parte lateat, in herba & surculo seges & arbor, in infante recens nato plenus homo, nihil videtur esse impedimento, quominus, data opera et adhibitis, de quibus mox sermo erit, adjumentis, quatenus vita, eatenus cognitione quoque perveniatur, quæ cognitio et ipsa ea, quæ omnino sunt necessaria & cardinalia, explicata & expedita, cetera pleraque partim implicite aut minus aperte contineat, partim requirat et, nulla ex parte præcisa, undique porro tendens, cum vita simul, quæ est ei subjecta materies, crescat atque augetur.

Non esse autem, quando ad vitam, quam diximus, tanquam ad unicum veræ theologiæ fundamentum, homines ablegemus, metuendum nobis, ne subjectivo, quod vocant, singulorum iudicio ac sen-

sui nimium spatii tribuentes, fanaticis erroribus aperiamus viam, satis esse debet ex iis, quæ disseruimus, manifestum. Etenim, quæ pauca sunt et a multis parvi habentur, in sacramentis sonantia verba, quibus partim, inito certis conditionibus cum Deo triuno foedere, ei consecramur, partim, invocato Patre nostro, qui est in coelis, memoriam celebramus ejus, qui pro nobis mori sustinuit, — ea, inquam, verba, ut vincat sapientiam humanam stultitia divina (1 Cor. I, 25), murum adamantinum obijciunt fanaticorum hominum commentis et objective certam præbent tum fidei tum cognitionis regulam, unde depelli inviti nequeamus, non possimus autem scientes ac volentes discedere nisi ita, ut testimonio apostolico-ecclesiastico nostros conatus improbari noverimus.

§ 6.

Diximus de fundamento theologiæ; in eo autem quomodo exurgere debeat, quibusve adjumentis sublevatum, theologiæ ædificium, nunc erit monstrandum.

Duo sunt modi, per quos ad plenam & perfectam earum rerum, quibus homogeneous aliquid vivamus — alias autem non posse a nobis revera intelligi, supra monuimus — ad eam igitur cognitionem, sive ad veram, sed discursivam intelligen-

tiam, tendat ratio humana. Eorum modorum alter historicus est, qui rem, de qua quæritur, agentem ac patientem, a primis inde initiis per varios casus sese evolventem, inter secunda & adversa naturam suam undecunque manifestantem, considerando sequitur; alterum philosophicum merito vocaveris, utpote qui, rationem in omnibus requirens ad ejusque judicium omnia revocans, phænomena a noumenis, speciem ab essentia discernere laboret, et, in eo, quod, quantumvis varium ad spectum præbeat, mutationis tamen expers manet, defixis oculis, unitatem in multitudine, identitatem in varietate agnoscere conetur, ex qua singula sint explicanda. Quarum cognoscendi rationum licet is prima specie videatur esse ordo, ut, quam historicam vocavimus, uno veluti vestigio sit prior, non poterit tamen quemquam in hanc rem paullo diligentius inspicientem facile latere, revera neutram earum ita esse alterâ priorem, ut ab ea omnino sejuncta ac separata ullo pacto subsistere aut vige- gere possit, quippe quum neque historice rei alicujus decursum persequi valeamus, nisi duce aliqua, quamvis sit obscura, de ea re notionis in conceptu præparatione, neque aut conceptum aut notionem alibi quam in phænomenis deprehendere aut retinere possimus, utraque igitur, alterius veluti complemento indigens, in omni cognoscendi et intelligendi actu cum ea sit copulata. Hic autem

inter utramque earum rationum nexus quamquam adeo est arctus, ut, si pari efficaciam gradu et, ut ita dicam, eodem jure in quovis cognoscendi momento conspirarent, vix alteram ab altera distinguendi & propria appellatione insigniendi orta esset occasio: non est tamen — quippe quum ea res secus se habeat, neque facile ulla sint cognoscendi initia, in quibus non alterutra satis aperte priores partes agat, altera famuletur — impedimento, quominus, quod vulgo obtinere constat omnium eorum, quæ a mortalibus cognoscuntur, in historica & philosophica dividendi et vocabulo, genere, tractatione distinguendi ac separandi institutum, id, donec in genuina intelligentia æquato jure coaluerint, veritate sua non destitui agnoscamus, eandem autem in singulis scientiis recurrere intelligamus dichotomiam. Quæ quum ita sint, sequitur, ut in vero ac perfecto theologiæ systemate præparando ejusque hac vel illa particula quadantenus concinnanda eadem duplicitas, eadem utriusque cognoscendi rationis, donec vera intelligentia efflorescat, separata tractatio, eadem utriusque ad eam intelligentiam nitentis conspiratio debeat obtinere.

Erunt igitur, si eo, quo dixi, operam impendere voluerimus, partim colligenda et, quoad ejus fieri poterit, illustranda non solum prophetarum & apostolorum de verbo, in quo vita sit (Joh. 1,

4), a mundo inde condito cum filiis Adami conversante (Prov. 8, 31. Joh. 1, 5. 9. 10), tandem in carne manifestato (Ioh. 1, 14. 1 Tim. 3, 16), testimonia, verum etiam, quotquot nobis relictæ fuerint de ejusdem verbi vita, in ecclesia per seculorum decursum vigente (Matth. 28, 20. 18, 20. Eph. 1, 23. Col. 3, 11. Rom 8, 9), aliorum hominum relationes. Quæ omnia ut historicæ studii theologici parti assignemus, cogit rei ipsius natura. Quod autem theoreticæ, ut vulgo loquuntur, reapse vero universæ theologiæ¹⁾ ab ipsis inde initiis trichotomiam aliquam vulgo inducunt, et exegeticam atque historicam, ut loquuntur, ejus partes cum ea, quam systematicam vocant, eodem gradu componunt, sunt vero etiam, qui ad illam exegeticorum & historicorum oppositionem tantum non omnia referri velle videantur: id vix quisquam, opinor, probabit, qui necessariam in dividendo ἀκριβείαν sectari voluerit, quippe quum & illam

¹⁾ Quam enim practicam theologiæ partem vulgo appellant, eam revera ad theologiam, h. e., ut supra monstravimus, ad scientiam de religione Christiana non pertinere, satis quidem manifestum est, licet plerisque theologiæ studiosis, utpote qui aliquando verbi divini ministri sint futuri fideique inter fideles & infideles præcones, non utilis solum sit cognitu verum prope necessaria; cfr. G. I. Planck Einleitung in die theologische Wissenschaften, 2ter Theil pag. 593. 598 sqq.

exegeseos a theologia historica distinctionem nihil aliud esse appareat, nisi inferioris gradus divisionem (en *Underafdeling*) eius, quæ revera historica appellari debeat, theologiæ¹⁾, et in ea ipsa distinctione constituenda, qui eam tuentur, parum accurate videantur esse versati. Si enim fundamentum divisionis esse voluerunt, quod inter scripta sacra, h. e., quibus major humanâ esset auctoritas, in quibus igitur (ut ipsis quidem videbatur) unicus scaturiret & fidei & theologiæ fons, et ea, quæ essent mere humana, obtineret discrimen: merito quæri posse videtur, quid tandem exegeticæ theologiæ vel cum apocryphis, qui vocantur, vel cum iis Novi Testamenti libris negotii sit, quos aut apostolicos esse non constet, aut constet non esse apostolicos. Sin vero, quæ paucis quibusdam ex recentioribus theologis placuisse videtur sententia²⁾, ita distinctionem institui volunt,

---

¹⁾ Cfr. *Rosenkranz* Encyclopædie der theologischen Wissenschaften pag. 103.

²⁾ Videtur saltem eo nos delatura, siquidem sibi constiterit, eorum sententia, qui theologiæ Christianæ duas tantum partes constituunt, quarum altera sit de religione Christiana doctrina, contineat autem ea, quæ ad theologiam & exegeticam & systematicam vulgo referuntur, altera sit de ecclesia doctrina, complectatur autem historiam ecclesiasticam ceterasque disciplinas ei subjectas. Ita *Danz*, Encyclopædie und Methodologie, Einleitung § II.

ut ecclesiæ Christianæ origo terminum constituat, ad quam exegetica dominetur, a quo incipiat historica theologia: erunt igitur, cujus rei ne in mentem quidem venisse videtur ejus opinionis fautoribus, & epistolæ apostolorum & acta historica theologiæ assignanda. Qui autem, quantis utraque earum sententiarum prematur difficultatibus, intellexisse videntur, eos tamen satis accurate ac solide distinxisse, non invenio¹⁾. Atque hæc non eo disserimus, quod negare velimus, aut fuisse quemquam, quod ignorari a nobis fatemur, a quo sit satis accurate constitutum, quomodo exegetica differat theologia ab historia ecclesiastica, aut fieri posse, quod e contrario fore speramus, ut vera inveniatur hanc ab illa, tanquam alterum ab altero unius scientiæ, theologiæ nimirum historiciæ, membrum, distinguendi ratio: illud tantum cautum volumus, ne præ ea, quæ inferioris gradus est, distinctione oblivioni tradatur summa ac principalis universæ

---

12. 13. 17. 18, eoque citante Eckeremann Theologische Beyträge II, 2, 3 sqq., Röhr Kritische Predigerbibliothek II, 10 sqq.

¹⁾ Rosenkranz Encyclopædie pag. 103. — Optime ex iis, quos consulere licuit, Hagenbach in hac quæstione versatus est neque tamen omnes difficultates expedit, vid. Encyclopædie und Methodologie der theologischen Wissenschaften pag. 121. 187.

scientiæ nostræ in historicum & philosophicum genus divisio. Ad eam igitur ut revertamur ejusque in theologia Christiana construenda momentum, hæc est sententiæ nostræ summa. Ut revelationis divinæ formas earumque in humanum genus vim atque efficaciam ex sacra scriptura aliisque omnium temporum de ea re monumentis historice cognoscere oportet eos, qui sint theologiæ vere Christianæ eruendæ et in lucem proferendæ studiosi; ita statuimus, debere ex altera parte cum hoc studio arctissima necessitudine conjunctam esse philosophicam earundem rerum tractationem, quæ in singulis revelationis divinæ gradibus, in singulis ecclesiæ periodis ac formis, in singulis pietatis Christianæ elementis unitatem ejus, quæ in his omnibus vigeat, vitæ agnoscat, quicquid alieni ei adhæserit, id ab ea distinguere et ita ad veram, quoad ejus fieri possit, divinæ, ad veram humanæ naturæ, ad veram ac plenam fidei, spei & caritatis Christianæ cognitionem tendere perseveret. Hinc porro oriri eam, quam alii systematicam, alii speculativam appellare maluerint, theologici studii partem, neminem esse arbitramur, qui non videat. Quibus tamen nominibus præferenda videtur, pro qua militant, quæ de duplicitate in omni cognoscendi actu obvia supra disputavimus, philosophicæ theologiæ appellatio, præsertim quum systematis nomen, si æquivoce et minus ac-

curate adhibetur, historicæ non minus quam philosophicæ theologiæ parti tribuendum sit, sin vero sensu strictiore intelligitur, aliud quid et præstantius longe, nobis quidem iudicibus, significet, quam quod de alterutra scientiæ nostræ parte per se spectata merito queat prædicari. Quæ sententia ne cui forte mira, imo erronea & falsa esse videatur, liceat monere, primum, saltem non omnino deesse (cujus rei & in universo evangelio Johanneo & in oratione Stephani, Act. 7, 2-50, ut alia taceamus, manifesta habemus exempla) historicas rerum gestarum expositiones, quæ ad veri nominis systema prope eodem gradu accedant, quo multa, quæ nemo ita appellare dubitet, philosophorum systemata, longe igitur istos antecedant notionum hinc illinc excerptarum acervos, quibus a vulgo legentium ac scribentium nomen illud nullam aliam, si quid video, ob causam tribuatur, nisi quod, neglecta, quæ facilis erat futura & perspicua, rei, qualem se ipsa considerandam præbebat, descriptione, omnia ad fictam aliquam unitatem revocare, singula autem per species quam per tempora exsequi maluerunt; deinde, in iis cognoscendi generibus, in quibus non antiquitus obtineat mos unam aliquam partem systematis nomine condecorandi, vix quemquam esse futurum, qui non reservatam velit illam appellationem universo generi ex historicis & philo-

sophicis veluti conflato. Quid enim? si quis, ut exemplo utamur, aut gentium septentrioni subjectarum, quotquot communem agnoscunt prosapiam, Gothorum, Anglorum, Danorum, Normannorum, Suionum mores ac religiones traditionesque avitas resque per omnia secula domi militiæque gestas habuerit cognitæ nobisque exposuerit, aut, consanguinitate & homogenea natura adjutus, earundem gentium ingenium atque indolem, in præcipuis earum traditionibus & eventis veluti deprehensa nobis depinxerit, — numquid aut bina nos habere statuemus de vita earum gentium veri nominis systemata, aut prærepto illius narrationibus vocabulo hujus ornabimus philosophemata? Non opinor. Sicuti enim fatemur, vix ac ne vix quidem fieri posse, ut aut historiam teneat aliquis earum gentium, quarum naturam & indolem plane ignoret, aut genium, quem vocant, earum cognitum habeat, facta & eventa, in quibus manifestatus fuerit, omnino nesciat, fatemur igitur, utrique cognoscendi modo inesse aliquem ad verum systema, ut ita dicam, nisum (Tendents): ita vix erit quisquam, qui negare sustineat, quamdiu alterutrum ita dominetur momentum, ut inde tanquam a parte potiori nomen sortiri mereatur scientia nostra, tamdiu nondum esse ad verum systema perventum, quippe quod de una re non nisi unum esse possit, in quo non minus arcte debeant philosophica cum historicis

conjugi & coalescere, quam connectuntur in materia subjecta noumena cum phænomenis, essentialitatis unitas cum modorum ac relationum varietate. Quæ quum ita sint, quid est, quod de vita in populo Dei Veteris Novique Testamenti vigente ejusque cognitione aliter se rem habere statuamus et, assignato philosophicis de ejus principio atque indole, de fide, spe & caritate Christiana quæstionibus systematis nomine, operam eo impendamus, ne possint unquam, quod alioquin satis erat habiturum, ut omnia præclara, difficultatis, in unum verum systema cum historicis coalescere? Nisi forte putamus, vel aliunde intelligi atque explicari revera posse, quicquid bonorum operum a patre suo mundo exhibuerit et pro iis malorum a mundo passa sit ecclesia (Joh. 10, 32. 1 Pet. 4, 15. 16), quam ex vitæ Domini communicatione atque imitatione; vel alio pacto plene perspicere posse, quid sit humani generis per Christum et in Christo restitutio, quam in rebus per seculorum decursum ab ecclesia et in ecclesia gestis. Cujusmodi utique errores videntur subesse, quoties systematica inducitur theologia, in qua non ita conjuncta sint et conglutinata dogmatica atque ethica cum iis, quæ vel historiam ecclesiæ tangunt vel ad interpretationem sacri codicis pertinent, quemadmodum & in universa ecclesia & in singulis cre-

dentibus fidei simplicitas cum mysteriorum intelligentia, legis divinæ assidua meditatio cum amoris industria, in celebrando Dei nomine & sublevandis fratribus occupata, inexplicabili serie connectuntur.

§ 7.

Quæ hucusque sunt a nobis disputata, eorum hæc est summa. Theologia Christiana, utpote quæ sit scientia de religione Christianorum, non poterit propter eam, quæ scientiam inter & essentiam obtinet, relationem prius perfici, quam hæc eam, quam natura ipsius postulat, maturitatem fuerit assecuta. Christiana autem religio quum sit vita divinitus oriunda, non uni alicui populo aut certis quibusdam hominibus, sed universo humano generi a Christo comparata, a Spiritu Sancto per sacramenta singulis, ut quisque fidem amplexus fuerit, communicanda, non poterit ullo ecclesiæ militantis tempore, sed tum demum ad id, quod ex ipsius natura summum est, pervenisse merito dici, quando ex omnibus populis, tribubus, gentibus & linguis (Apoc. 7, 9), quotquot servari volent, omnes complexa fuerit et ad divinam imaginem denuo finerit. Quamobrem verum theologiæ Christianæ systema h. e. scientiæ organismus, vitam, in qua consideranda et describenda versatur, accurate ex-

primens, non doctorum & ingeniosorum virorum inventis debetur, maturitatem rei cogitando prævertentium ideoque nonnunquam nubem pro Junone amplectentium, sed universo fidelium coetui ac potius Spiritui Sancto accepta referetur, cujus donis ornati, cujus ope & efficacia sublevati cuncti sicut in habitaculum Dei spirituale coædificantur (Eph. 2, 20-22), ita omni vera sapientia et cognitione ditantur atque augescunt (1 Cor. 1, 5. Eph. 1, 17. Col. 1, 9). Adscendunt autem ad illam cognitionis plenitudinem atque intelligentiæ veritatem ita homines Christiani, ut, licet nova creatura facti sint et magis magisque fiant, viribus igitur ex natura humana per se spectata non oriundis sublevantur et provehantur, manente tamen, sed absque peccato, humanitatis & substantia & conditione, non alio itinere eo tendant, quam quod sit sensus ad notionem, ut supra monstratum est, certis gradibus evehendi. In eo autem, quod inde aliquando exire debet, vero theologiæ systemate præparando & sensim elaborando si nos quoque Spiritus Sancti esse voluerimus ministros, qui, quo vitâ sit in ecclesia aut in aliqua ejus parte perventum, eodem intelligentia & ipsi pervenire & fratres perducere studeamus, probe tenendum erit, non posse tantum, tam beatum munus alio pacto nobis contingere, quam ut fundamentum semel positum, quod est verbum vitæ & vita ex verbo, quæ

duo unum efficiunt, revera fundamenti locum obtinere velimus. Huic porro fundamento ita erit ædificium superstruendum, ut, partim in observanda illius vitæ per omnia secula manifestatione, partim in genuina ejus essentia per phænomena magis magisque investiganda atque eruenda occupati, hinc operam demus narrationibus & sacræ scripturæ & eorum, qui postea historiam ecclesiæ continuarunt aut ad eam faciunt illustrandam, hinc, quæ credamus fidei mysteria, ea, et apostolorum usi et ceterorum fidelium institutione, quatenus concedatur, intelligere et de iis philosophari ac dogmatizare conemur; binas autem illas, historicam dico et philosophicam, studii theologici partes semper memoria teneamus mutuo indigere auxilio, debere autem in theologia perfecta æquato jure coalescere.

Ceterum, quoniam non ignoramus, quantopere discedant tantum non omnia, quæ de his rebus disseruimus, ab opinionibus pervulgatis, monuisse haud poenitebit, etiamsi desint ex recentioribus, non deesse tamen omnino ex antiquioribus theologis, quibuscum nobis convenire posse speremus. Qui enim cum *Luthero* nostro statuunt, oratione, tentatione, meditatione perfici theologum, quorum virorum, nisi egregie fallor, neque parvus est numerus, neque obscura memoria, neque tenuis

auctoritas¹⁾, eos nihil esse videtur impedimento quominus ad defendendam causam nostram invoce-
mus. Neque enim id voluerunt viri piissimi signi-
ficare, ad munus ac dignitatem theologi Christiani,
de quo unice apud eos sermonem esse apparet,
sufficere, ut vel assiduis precibus numen ignotum
(Act. 17, 22. 23) adoret aliquis, vel cum tenta-
tionibus externis et internis conscientiae iudicio
impellente conflictetur (Rom. 2, 15), vel scrutan-
do & meditando, quemodmodum angelus infans
oceanum, summi numinis mysteria exhaurire con-
etur (Rom. 1, 21. 22); quippe quæ, teste sacra
scriptura, ethnici quoque faciant aut facere possint.
Non fuit ea saltem Lutheri sententia, nunquam de
subjectivo, quod vocant, pietatis Christianæ mo-
mento ita disserentis, ut objectivi, quod est prin-
cipale ac palmarium, verbi nimirum divini, obli-
scretur aut pietatis mere humanæ molimina cum
fructu spiritus (Gal. 5, 22) commutaret²⁾. Immo

¹⁾ I. F. Buddens in *Isagoge historico-theologica ad theologiam universam singulasque ejus partes* (1727) lib. 1 cap. 3 § 1 sqq., ubi aliorum complurium huic sententiæ adstipulantium recensentur auctoritates.

²⁾ *Auslegung des 119ten Psalm* (Oper. tom. IV. p. 421): Denn es liegt auch warlich am meisten daran, dass man Gottes Wort rein habe und gerne høre, daraus folget denn wohl und gewaltiglich

vero, dices, quis dubitat, quin & Lutherus & ceteri omnes, quibus illa placuerit sententia, Christiani hominis orationes & tentationes, Christiani hominis de rebus divinis meditationes intellectas voluerint? — Equidem nullus dubito, verum quis est, quæso, qui magis dubitet, quin eodem pacto Christianos fieri illi viri docuerint, quo nos, per fidem quippe & baptismum ecclesiæ? Id autem si concesseris, ut erit necessario concedendum, quis est, quin videat, a parte subjectiva in verbis illis

---

beten, lehren, trösten, dancken, weissagen, Gott dienen, leiden, und alles, was Gott wohlgefället und den teufel verdreust. Wo man es aber verachtet und satt wird, da bleibet solches alles nach, und wo es nicht rein gelehret wird, da ist wohl viel, aber eitel falsch und verloren beten, lehren, trösten, dancken, Gott dienen, leiden, weissagen: Denn es ist doch alles dem teufel gedienet, der es also verunreiniget mit seiner ketzerei. — Auslegung des Evangelii am 24ten Sonntag nach Trinitatis (tom. XIV. pag. 406): Fromme leute machen, gehöret dem evangelio nicht zu, sondern es machet nur christen; es ist viel mehr ein christ sein, denn fromm seyn. Es kan einer wol fromm seyn, aber nicht ein christ. Ein christ weiss von seiner frömmigkeit nichts zu sagen, er findet in ihm nichts gutes noch frommes; soll er fromm seyn, so muss er sich nach einer andern und fremden frömmigkeit umsehen.

describi, quam nos ab utraque parte considerare ac describere conati sumus, vitam Christianam (pag. 17. 39): commemoratâ igitur vitâ ex verbo, quæ in ceteris fidelibus non minus quam in apostolis nutat inter spiritum in preces promptum & carnem in tentationibus infirmam (Matth. 26, 41), verbum vitæ, utpote cujus ad creandum vel homines Christianos vel theologiæ doctores nemo in dubium vocasset efficaciam, non tam silentio præteriri, quam in effectu suo comprehensum, si non proprio nomine at tectius appellari. Quamobrem oratione & tentatione significari nobis videtur, quam nos fundamentum esse volumus theologiæ, vita divina in ecclesia singulisque ejus veri nominis membris vicens (pag. 36-40), in quo si quis a nobis discesserit, vix poterit fieri, quin impuri mysticismi aut ipse amplectatur errores aut Lutheri ceterisque, quos laudavimus, viris adscribat et attribuat, ex quibus parum referat, cujus generis sit vel oratio & contemplatio vel carnis afflictio, modo aut totus sis in iis aut omni nisu eo incumbas. Quod autem meditationem tertiam esse voluerunt viri illi pio animo semper venerandi, id non male quadrare videtur in ea, quæ nos necessaria esse docuimus, theologiæ adjumenta, prophetarum nimirum et apostolorum historiæque ecclesiasticæ de hac vita testimoniorum accuratam cognitionem & attentam considerationem, quippe quæ revera ver-

sentur in meditando de rebus a Deo ter sancto omnibusque sanctis ejus gestis, a duobus autem illis præcipue, ad quos ceteri omnes referendi sunt, Domino & ecclesia. Quodsi quæsierit aliquis, numquid, quemadmodum nos intelligi velimus illud effatum, ita quoque ab auctoribus & patronis suis intellectum fuisse statuamus: ingenue fatebimur, haudquaquam dubium nobis videri, quicum in ceteris tum vero in meditationis natura constituenda singuli nonnulla aliter, quam fiat a a nobis, intellexerint et interpretati sint — id enim nisi fecissent, quemnam nobis relicturi fuissent tanti viri locum ejus, quam tuemur, doctrinæ ab oblivione vindicandæ? — monebimus autem, aliud esse prophetarum munus, oraculorum suorum sensum nunquam facile omnino perspicientium, aliud eorum, qui prophetias interpretentur. Hæc porro opera quoniam nostro potissimum ævo, in senectute generis humani ad generandum tantum non effoeto, tot autem seculorum, tot propheticæ dictorum ex asse, ut ita dicam, hæredi, videtur convenire, non erit, opinor, improbandum, quod pro virili eruere et succincte exponere conati sumus, quid illo effato spiritus voluerit significari, quantum inde intellexerint singuli ejus præcones, non magnopere solliciti. Eandem ob causam monuisse haud poenitebit, si quis ex alio quodam Lutheri dicto, quo theologiam grammaticam esse

docuit in literis Spiritus Sancti occupatam, objectionum adversus ea, quæ docuimus, petere voluerit materiam, non metuendum nobis videri, ne quid inde, quod quidem nostræ sententiæ sit adversum, efficiatur, modo ne oblivioni tradatur, literas Spiritus Sancti, testibus prophetis & apostolis, vivere & spirare (Jer. 31, 31-34. Hebr. 8, 6-13. 2 Cor. 3, 2. 3 coll. v. 6-11), universarum autem veluti collectionem quandam authenticam esse, quam Paulus apostolus vocet columnam & firmamentum veritatis (1 Tim. 3, 15¹), unam illam, ad quam semper redeundum, ecclesiam.

§ 8.

Postquam de fundamento atque adjunctis theologiæ vere Christianæ in universum, magis pro

---

¹) Non dubitamus, quin, quicumque homo Christianus animo a præjudicatis opinionibus libero hunc locum considerare voluerit, antiquiorem amplecturus sit cum interpungendi & interpretandi modum, quem propter rationes polemicas cum eo, qui nunc vulgo obtinet, commutasse videntur quidam Protestantium ecclesiarum theologi, quibus tamen hic opposuisse sufficiet auctoritates Calvinii (comment. in hunc loc.), Grotii (annotation. in hunc loc), Sal. Glassii (Philologia sacra, ed. Lips. 1725, pag. 1881 sq.), versionum Vulgatæ, Lutheri, Anglicanæ, vernacularum antiquiorum (Christiani Illtii & Vlti) cet.

virium nostrarum tenuitate quam pro rei magnitudine, satis disseruimus, nunc eo erit transeundum, ut de alterutra studii theologicici parte sola ac per se spectata nonnihil disseramus. Quamquam enim, si minus intelligendo at divinando tamen, quadantenus assequi nobis videmur, quam fructuosa futura sit ea, in qua exponenda versati sumus, doctrina ad tractandum solidius, quam jamdudum fiat, vel sacri codicis interpretationem vel ecclesiæ Christianæ historiam; quamquam, ut exemplo utamur, cognitum habemus, certam inde regulam derivari posse, qua ecclesia Domini in turba eorum dignoscatur, qui quoque tempore nomen ejus usurpaverint, indidem autem apparere, vera quæ sit fidei regula, cujus ad analogiam sacri codicis verba interpretari debeant Christiani theologi¹⁾: in præ-

¹⁾ Scio equidem, fuisse inter antiquiores & præstantiores ecclesiæ nostræ theologos, qui docerent, ad similitudinem fidei in symbolo apostolico expositæ universam sacram scripturam esse explicandam, verum enim vero non potest non labare illa sententia, quamdiu exorsa, immo detexta prope retexentes adjiciunt, eam vicissim fidei expositionem ex sacra scriptura esse derivatam ac derivandam. Exemplo sint Gerhardi verba (Loc. theol. exeges. uber. art. de sc. s. loc. 1 cap. 25 § 531): "Omnis scripturæ interpretatio debet esse fidei analogæ. Proponitur hic canon Rom. 12, 6, cujus sensus est, quod scripturæ interpretatio

sentia tamen omnibus, quæ ad theologiam historicam solam faciant illustrandam, supersedendum esse nobis arbitramur.

Tantum monebimus, quod ad utramque theologiæ partem pertinens non nihil erit habiturum ad illustranda, quæ de theologia philosophica dicturi sumus, momenti, sicuti, nobis iudicibus, non alia sit ulla κατ' ἐξάριστον λόγον scientia (Videnskab), nisi quæ vitam aliquam, sed totam, complectatur et exprimat, ita, quamdiu ad illam non sit perventum, binas esse debere uniuscujusque vitæ, propter eam,

---

ea ratione institui ac conformari debeat, ut consentiat perpetuæ sententiæ, quæ de unoquoque doctrinæ coelestis capite in scriptura proponitur.

— Articuli fidei, quos per πίστιν hoc loco apostolus intelligit, quorum cognitio omnibus ad salutem necessaria est, verbis claris & perspicuis in scriptura traduntur, quorum summa in symbolo apostolico, quod patres regulam fidei sæpius vocant, breviter repetitur. Contra hanc fidei regulam nihil quicquam in scripturæ interpretatione proferendum." Contra, si meminerimus, antiquiorem esse ecclesiam, quam eam, ex qua fidem derivatam volunt, s. s. partem, eam autem & a Christianis & in usum Christianorum esse scriptam, non posse igitur aut foederis baptismalis aut ipsorum sacramentorum verbis ullo pacto adversari, præcipuum ac principale tenebimus & veræ interpretationis adjumentum & perversarum explanationum impedimentum atque obstaculum.

quam in præparanda omni vera intelligentia necessario oriri ostendimus, duplicitatem, cognoscendi formas, quibus scientiæ nomen ὁμωνύμως καὶ οἰομένως competat, historicam alteram, alteram philosophicam, quarum principia ita se habeant, ut et ἀρχή, vita nimirum illa, communis sit utrique et τέλος, illa quippe veri nominis scientia. Earum porro utrique si quæ minoris ambitus, ut fieri assolet, subesse deprehendantur cognoscendi veluti regiones, eas non scientias sed disciplinas (Videnskabsgrene, Discipliner) appellandas esse censemus, ut quæ, ab illis toto genere diversæ, ab earum alterutra repetere debeant & principium, unde proficiantur, & finem, quo tendant. Quamobrem statuimus, quemadmodum historica theologiæ pars, id quod supra (pag. 45 sqq) est a nobis indicatum, unâ contineatur scientia, ex qua primo loco duæ orientur, exegetica & ecclesiastica historia, proximo autem gradu, quotquot præter eas recenseri solent disciplinæ, critica, hermeneutica, patristica, archæologia & biblica & ecclesiastica, ceteræ; consimili ratione philosophicæ quoque theologiæ unam necessario esse debere scientiam, ex qua deduci, ad quam referri oporteat ceteras hujus partis disciplinas, quæ debeat igitur, nisi eam nomine tenus scientiam, reapse materiæ cognoscendæ rudem indigestamque molem esse voluerimus, aut dogmatices non minus quam earum. unæ ex ea pendere

putantur, disciplinarum continere principia, aut ipsa nihil aliud esse quam theologia dogmatica ad justum ambitum dilatata. Quam sententiam quoniam nudam proposuimus, eo, quo intendimus, festinantes, speramus fore, ut, si quis de ea iudicium ferre voluerit, is non adversarii solum sed patroni quoque partes, quam potuerit æquissimo animo, ante suscipiat. Ceterum, quicquid de ea fuerit iudicatum, probe tamen tenendum erit, commemorari eam a nobis ad illustranda, quæ in sequentibus tractabimus, non ad probanda, magis esse igitur in ea, hoc quidem loco, perspicuitatis subsidium admittendum quam fundamenti soliditatem requirendam. Quamobrem nihil esse videtur impedimento, quominus hinc continuo ad theologiam philosophicam accedamus considerandam, qua in re ita versabimur, ut initium fiat a vulgari ejus ambitum constituendi et disciplinas, quæ ad eam pertineant, recensendi modo, unde facillimum futurum confidimus aditum ad nostrum qualecunque explicandum de ea iudicium.

§ 9.

Erit igitur primo loco constituendum, quot sint et quænam ex vulgari inter earum rerum peritos sententia ad theologiam philosophicam referendæ disciplinæ. Id autem quum nonnihil habi-

turum esse videatur, primo quidem adpectu, difficultatis, objiciat fortasse aliquis, quoniam hic non major appareat quam in ceteris plerisque rebus inter theologos consensus, præterea ponderandas esse manifestum sit, non simpliciter numerandas auctoritates, inde fieri debere, ut, quæ cuique placuerit sententia, eam sibi, tantum non necessario errore abreptus, pro vulgari persuadeat esse habendam, utpote quæ, si minus plerisque, tamen vel doctissimo cuique atque ingeniosissimo probata sit, vel aliquo ejusmodi titulo nitatur. Quod non est ita. Etsi enim fatemur, quas quærimus disciplinas, eas aliter ab aliis recenseri eorum, qui rationem studii theologiæ sibi sumserint illustrandam¹⁾: haud difficulter tamen dubitationem circa inveniendam vulgarem inter theologos sententiam, quatenus opus sit, removeri posse statuimus, dum-

¹⁾ Illius diversitatis ut afferamus exempla. non opus esse videtur. Tantum monebimus, vir. celeb. G. I. Planck in libro, qui inscribitur *Einleitung in die theologische Wissenschaften*, apologeticam, quam vulgo philosophicis disciplinis annumerari constat, exegeticæ theologiæ subjecisse; quippe quod faciat ad monstrandum, quantis circa methodum quoque studii theologiæ erroribus occasionem præbuerit vulgaris de religione Christianorum ex libris eorum sacris unice hauriendâ opinio.

modo memineris, quemadmodum semper alias ita hic quoque vivorum, vel potius ipsius vitæ, magis sequendam esse auctoritatem quam vita carentium, et doctorum magis ac discipulorum audiendos esse choros, etiamsi non sit accuratissimus sonorum concentus, quam singulorum librorum anxie conquirenda et inter se concilianda vel mōnita vel efata. Etenim quicquid placuisse intellexerimus huic vel illi, quamvis magnæ auctoritatis viro de scientiæ nostræ forma aliquatenus immatanda ejusque vel ambitu aliter, quam fieri soleret, constituenda, vel partibus nova ratione recensendis & distinguendis: erit tamen necessario fatendum, vulgari judicio nihil eorum esse comprobatum, nisi quod, si minus per majorem, at per eam tamen ecclesiæ partem, in qua philosophicæ theologiæ studium præcipue florebat, eo valuerit, ut, quæ desideratæ essent et commendatæ mutationes, eæ, laboribus doctorum saltem quadantenus repræsentatæ, cum in libros eorum tum vero in academicam pervenerint institutionem ibique, hoc quidem tempore, dominantur. Quam normam, licet ejus ope non omnem omnino dubitandi ansam et vel levissimam ambiguitatis umbram præcidi ac tolli ultro largiamur, relative tamen, ut loquuntur philosophi, et pro re nata sufficere debere arbitramur. Ad eam autem si respexeris, deprehendes, modo tres esse ex vul-

gari inter peritos homines sententia theologiæ philosophicæ partes, dogmaticam dico, ethicam, apologeticam. Quam enim a theologis inter nostrates, quemadmodum inter Batavos, doceri video naturalem theologiam, eam sicuti manifestum est, quamvis sit theologiæ studiosis utilis cognitu, philosophiæ tamen, non Christianæ theologiæ & esse & habitam esse atque haberi partem¹⁾, ita recentiore memoria a Germanis, qui sunt in iis, quæ architectonicen scientiarum spectant, omnium accuratissimi, mutato nomine tanquam aliquam de rebus religiosis philosophiam induci constat²⁾. Quæ autem olim seorsim tradi

¹⁾ Buddci Isagoge lib. I cap. 4 § 30; I. L. v. Mosheim Kurze Anweisung die Gottesgelahrtheit zu erlernen (1756), Hauptst. 1 § 5; Planck Einleitung in die theologische Wissenschaften, zweiter Abschnitt Kap. 9; Mynster Om Begrebet af den christelige Dogmatik §. 32-34.

²⁾ Verum esse putamus de hac disciplina iudicium d. v. Hagenbach, Encyclopædie § 24: Unter Religionsphilosophie verstehen wir übrighens nicht das zunächst, was man sonst auch wohl theologia rationalis nannte, ein Abhandeln der sogenannten natürlichen Religion oder der articuli mixti (Metaphysik über Gott, Unsterblichkeit u. s. w.), auch nicht jene mehr der Naturseite zugewandte ontologische Erörterung des Absoluten und speculative Bestimmung des Verhältnisses Gottes zur Welt (wiewohl dergleichen, vom rich-

solitæ sunt disciplina, polemica & casuistica, earum alteram partim apologeticæ de loco concessisse partim theologiæ dogmaticæ assignatam esse, alteram ab ethica Christiana vulgo non sejungi, verbo satis erit monuisse. Symbolica denique & ea, quam alii theologiam, alii dogmaticam biblicam vocant, disciplina etsi ad philosophicam scientiæ nostræ partem ita accedere videntur, ut naturam earum ex nomine præcipue æstimanti dubium esse possit, utro sint referendæ: tamen, sicut a plerisque, qui nostra memoria illam quæstionem tetigerunt, historicæ potissimum esse judicantur¹⁾, ita nondum sunt a quoquam, quod

tigen Standpuncte aus unternommen, auch mit dazu gehört); sondern vor allem ein anthropologisches Eingehen auf die religiöse Menschennatur und ihre Bedürfnisse, begleitet von der Religionsgeschichte oder der geschichtlichen Würdigung der in der Erscheinung vorkommenden Entwicklungs- und Offenbarungsformen des religiösen Bewusstseins. Miramur autem, non commemorari, ita quoque mixtorum articulorum futuram hanc disciplinam, et, quæ in ea philosophice tractentur, ea in anthropologicis præcipue dogmaticæ locis theologice tractari debere cfr. Mynter Om Begrebet Dogmatik § 34. & quæ infra ea de re dicemus.

¹⁾ Cfr. de theologia symbolica Stäudlin Lehrbuch der Encyclopædie, Methodologie und Ge-

sciam, ea ratione excultæ et traditæ, ut & philosophicum dominaretur, historicum serviret elementum, & maneret tamen inter earum utramque et eam, quam vulgo dogmaticam vocant, aliquod veri nominis discrimen. Quamobrem concludimus, ex vulgari sententia, qualis inter antiquatas veterum & immaturas aut nondum probatas recentiorum opiniones exstiterit et per eam ecclesiæ Christianæ partem, cujus summa esse debeat circa ejusmodi quæstiones auctoritas, sensim invaluerit, theologiæ philosophicæ eas tribuendas esse, quas diximus, disciplinas neque ullam præterea. Illa porro sententia utrum vera sit necne, non aliter aut posse aut debere constitui, quam ipsa re diligenter per-

---

Handbuch der theol. Wissenschaften (1821), pag. 145; Hagenbach *Encyclopædie* § 70, 71; Bretschneider *Handbuch der Dogmatik der evangelisch-lutherischen Kirche* § 5; Marheinecke *Christliche Symbolik* (1810), Einleitung pag. 3, 27 sq. 34, cet. — de dogmatica biblica Hagenbach §. 58; Danz § 40; Rosenkranz *Encyclopædie* § 65; Mynster *Om Begrebet Dogmatik* §. 41. Quibus nominibus non dubitamus addere v. d. Schleiermacher. Quamquam enim dogmatica quoque ipsa ab eo historica esse judicatur disciplina, alio tamen sensu et, nisi fallimur, ad communem loquendi usum propius accedente illarum utramque pro historica habendam esse docet, *Darstellung d. theol. Studiums* § 249. 250.

pensa et acri judicio examinata, novimus quidem et meminimus: iidem vero statuimus, ex iis, quæ ipsius scientiæ potius quam eruditorum quorundam suffragatione commendari videantur, & facillimum & verissimum repeti quærendi principium. Ejusmodi enim auctoritas quamquam non præbet fundamentum solidum et inconcussum, suppeditare tamen videtur quandam, ut ita dicam, contignationem, ad quam nostra erigantur, donec, absolutis singulis atque inter se connexis, illo adjumento non diutius indigeant. Quamobrem ex eo principio perfecti id saltem, opinor, consequemur, ut, si quæ forte novanda esse docuerimus, neque ignorasse merito censeamur neque ignorari voluisse, quænam sit et quanti habenda vulgaris ea de re doctrina, sin vero nonnihil ex ea intellexerimus esse retinendum, non perdamus in probandis, de quibus tantum non omnes consentiant, oleum & operam. Neque enim id aut egimus hactenus aut nunc agimus, ut universam aut de theologia aut de philosophico, quod vocavimus, ejus genere doctrinam explicemus, verum ut, quæ eo facere videantur nonnulla, jaceant autem partim oblivione obruta partim erroribus obscurata, ea in lacem denuo prolata pro virili tueamur.

Quibus rebus constitutis, ita ad reliqua pergemus, ut primum de dogmatica agamus eique disquisitioni intexamus locum de una illa scientia, ex

qua singularum huc pertinentium disciplinarum principia, nobis iudicibus, petenda esse supra ostendimus, quam verò a recentioribus plerisque aut præ dogmatica negligi aut cum ea confundi ac commutari videmus; deinde de ethica Christiana, postremo autem loco de apologetica breviter & succinete dicamus.

§ 10.

Theologiæ dogmaticæ nomen medio fere seculo decimo septimo adhiberi coeptum, ineunte demum seculo decimo octavo vulgo admissum et usu receptum fuisse constat¹⁾. Verum cum nova appellatione simul, si non novam ortam esse, at diu intermissam denuo revocatam esse disciplinam aut disciplinæ speciem & umbram, quæ res multo majoris est quam illa nominis mutatio momenti, tantum abest, ut a quoquam eorum, qui de hujusmodi quæstionibus egerunt, quod sciam, disertis verbis commemoretur, ut non sit nisi perraro obiter et obscure a quibusdam, tantum non nolentibus aut nesciis, significatum. Quod tamen revera ita se habet. Quam enim iisdem fere temporibus,

---

¹⁾ Cfr. Hahn Lehrbuch des christlichen Glaubens §. 10 Anm. 1; Bretschneider Handbuch der Dogmatik § 5.

quibus appellationem illam natam esse et vulgarem evasisse diximus, receptum sit quoque a theologis ecclesiæ nostræ institutum, inter theologos Romanenses & Reformatos jamdudum obtinens, ethicam Christianam separatim tractandi et propria disciplina comprehendendi¹⁾: inde factum est, ut, qui pro Summis & Locis theologicis Dogmaticas traderent institutiones, ii, quæcunque vel ad legis jugum vel ad novam obedientiam unice pertinere viderentur, tantum non omnia ethicæ Christianæ relinquerent tractanda, deficerent autem ita ab eo inde tempore in ecclesia nostra ejusmodi theologiæ expositiones, in quibus ethica cum dogmaticis conjuncta in unum doctrinæ corpus coalescerent, ut novi aliquid non sine periculo ausurus sibi videretur is, qui nostra memoria eam conjunctionem veluti postliminio revocare conatus est et ita revocavit, ut nihilo minus utramque disciplinam separatim tractandi morem simul retineri vellet²⁾. Quamobrem necesse est fateamur, in prosapia theologiæ dogmaticæ, quam vulgo ad Melancthonem & Chemnitium, ad Thomam Aquinatem & Petrum Lombardum non magis dubitant referre, quam ad Jo-

¹⁾ Cfr. Buddei Isagoge lib. 2 cap. 4 § 6. 7; de Wettes Lærebog i den christelige Sædelære (1835), § 165. 183. 188.

²⁾ Nitzsch System der christlichen Lehre, Vorrede.

hannem Damascenum et Origenem¹⁾), in ea igitur duas confundi ac commutari diversi ambitus rerum theologicarum enarrationes; quarum altera cognitionem de fide ita tradat, ut, quæ sit ejus in voluntatem humanam moresque fidelium efficacia, simul exhibeat descriptum, — cujus generis esse apparet & Enchiridion Augustini & Sententias Magistri, Summam Thomæ, Locos Melanchthæonis, Chemnitii, Gerhardi, Institutionem Calvinii cet., — altera cognitionem de fidei mysteriis, a commemoratione conversationis vere Christianæ sejunctam, solam sibi sumat considerandam, — quo pertinent ex antiquis Originis de principiis et Johannis Damasceni de fide orthodoxa libri, ex nostra ecclesia, quotquot post Pfaffium et Buddeum theologiæ dogmaticæ prodierunt expositiones. Earum porro alteram ab altera ita differre, ut, quonam jure id fieret, quærendum saltem fuisse videatur, vix quisquam ibit inficias. Id autem tantum abest ut factum sit, ut, dum multi vel quærent vel exponunt, quibus de causis a ceteris locis theologicis eorum, qui mores spectarent, complexus quidam separatim trac-

---

¹⁾ Buddei Isagoge lib. 2 cap. 1 § 6-15; de Wette Dogmatik der evangelisch-lutherischen Kirche (1816), § 14-18; Hahn Lehrbuch d. chr. Glaubens §. 18; Twisten Vorlesungen über die Dogmatik (1834), § 14-18, cet.

ta: i et propria disciplina tradi coeptus sit, illa, quam diximus, quæstio non solum satis accurate instituta non sit, verum ne disertis quidem verbis, quod sciam, a quoquam proposita. Objiciat fortasse aliquis, quoniam fateamur, & quæsitum esse & monstratum, quid esset, quod seorsim tractari vel posset vel deberet doctrina morum, inde non posse non elucere rationem sufficientem, quapropter & ex dogmatica theologia ethica omnia omnino fuerint eliminanda, & ea tamen disciplina non pro alia sit habenda quam illa ex dogmaticis atque ethicis conflata, ecclesiæ reformatoꝝ eorumque discipulis non minus quam scholasticis doctoribus probata et exulta. Verum non est ita. Aliud est enim, locos ethicos nonnunquam quidem separatim exponi, quoties autem de dogmaticis agatur, ibi quoque commemorari et eodem, quo cetera, tenore explicari, quem morem medio ævo obtinuisse nemo ignorat; aliud, ita disjungi utriusque generis locos, ut non magis in theologia dogmatica ethici tangantur aut excutiantur, quam in theologia morali dogmatici, qua ratione per centum et quod excurrit annos in nostra ecclesia theologiam philosophicam divisam ac prope discerptam fuisse constat: potest igitur fieri, ut hanc rationem improbet, qui illum morem retinendum esse statuat. Quamobrem, quæ historicum rei decursum non strictim ac negligenter, sed attento animo et

vigilantibus oculis, ut ita dicam, observanti quærenda esse deprehenduntur, ea, re ipsa considerata, ita ad finem perducere conabimur, ut dispiciamus, utrum ex ipsa studii theologici natura et ratione deduci possint & summisticæ illius doctrinæ (ita enim brevitatis ergo appellabimus, quam in libris Lombardi, Thomæ, Melanchthonis, Calvini cet. representari, variis autem appellationibus insigniri supra docuimus) & dogmaticæ & moralis genuinæ sibi que constantes notiones, an dogmaticæ tantum et moralis theologiæ, an vero, quam nobis arridere fatemur opinionem, notiones tantum summisticæ illius theologiæ atque ethices Christianæ eo pacto queant vindicari.

§ 11.

Ac doctrinæ quidem illius ex dogmaticis atque ethicis conflata quænam sit vera et genuina, ex ipsa studii theologici natura deducta aut deducenda notio, non est adeo difficile inventu. Etenim, comparatis inter se celeberrimis, in quibus traditur illa doctrina, scriptis, si non tam, quid singulis doctoribus vel adjiciendum vel omittendum sit visum, quam, quæ sint cunctis communia, quæsiverimus, ac magis attenderimus, quo universi, nescii nonnunquam, tetenderint, quam quo sua quisque studia pertinere putaverit: vix quemquam faller, opinor, nihil aliud esse polarem illam stel-

lam, cujus prælucente splendore cursus eorum dirigatur, certe dirigi dicatur, nisi fidem Christianorum, nihil aliud esse finem cursus instituti, nisi explicitam ejusdem cognitionem atque expositionem, in qua igitur, quum non ad speculationem, quam vocant, magis quam ad praxin tendat fidei natura, non prætereatur ejus in voluntatem humanam et totam fidelium conversationem efficacia, sed tanquam unica via, per quam a fidei simplicitate ad intelligentiæ subtilitatem perveniri posse piissimus quisque et ingeniosissimus viderit aut senserit, suo loco commemorata illustretur. Quamobrem cognitionis, quæ non alterutrum, quod insit in vita fidei, elementum, sed utrumque complexa ad plenam ejus intelligentiam tendat ac provehatur, ejusmodi igitur cognitionis expositionem aliquam merito judicandam esse statueris theologiam summisticam. Quamquam autem fatemur, in ea, quam hic exhibuimus, ejus descriptione & considerari aliquid, quod faciat ad notionem accurate et solide constituendam, & contineri vicissim nonnulla, quæ partim cum ea, quam supra expositam dedimus, studii theologici ratione pugnare videantur, partim cum vulgata de ambitu et partibus theologiæ philosophicæ sententia non possint omnino conciliari: tantum tamen abest, ut propterea ab ea recedendum esse in animum inducamus, ut inter removendas ac solvendas, quas oriri diximus

difficultates eo perveniri posse statuamus, ubi, pro incerta ejus atque instabili imagine et veluti tremula umbra, quemadmodum ex stirpe surculus aliquis, ita ex universa theologia vera ejus notio proveniat atque efflorescat.

Primo igitur loco objiciat aliquis, siquidem talis sit, qualis hic describatur a nobis, doctrina summistica, non tam partem eam existimandam esse universæ nedum philosophicæ theologiæ, quam omnium eorum, quæ in scientia de religione Christiana veniant tractanda, aut plenam expositionem aut certe hypotyposin aliquam. Quid enim, inquiet, reliquum fiet, quod ad theologiam Christianam revera pertineat, quando, a fidei simplicitate profectus, & pulchram fidelium conversationem & cognitionis inde nascentis complexum oblitteratæ illi doctrinæ assignaveris? Neque enim ad interpretationem sacri codicis et historiam ecclesiasticam provocabis, opinor, quæ præter vitam fidei in ecclesia Veteris et Novi Testamenti manifestatam nihil aliud merito dicentur continere, nisi vocabulorum Hebraicorum et Græcorum acervum, et episcoporum, confessorum, persecutorum, hæreticorum nomina, successus, casus; ea autem omnia, si per se spectentur, ad studiosos linguarum et historiæ politicæ ac literariæ potius quam ad theologos pertinere, nemo est, quia videat. — Quæ objectio sicut magnam præ se fert veritatis speciem, ita ea continet, quæ partim non solum

ultra largiamur, sed etiam argumentis parati simus probare, partim, quando paullo accuratius enuntiata fuerint, nostra facere non dubitemus; nihil autem, quod revera aut iis, quæ hactenus exposuimus et posthac exponemus, adversetur, aut eo valeat, ut, quæ ex illa descriptione deduci posse videatur doctrinæ alicujus theologicæ notio, ea non & sibi constet & universi studii theologici naturæ consentiat. Quod enim theologiæ philosophicæ pars esse negatur hæc doctrina, id tantum abest ut refutatum velimus, ut, qua vix ac ne vix quidem supersederi posse supra innuimus totius theologiæ philosophicæ ad artis formam redactæ expositione (pag. 62), eam hac doctrina contineri statuamus, quamdiu autem hæc jacuerit neglecta, nihil aliud fuisse persuasum habeamus theologiæ systematicæ, speculativæ, philosophicæ nomine significatum, nisi rerum magis minusve eo pertinentium parum concoctam farraginem, ex qua non suo loco orirentur singulæ disciplinæ, sed pro arbitrio doctorum creatæ et constitutæ, tanquam ex re deserta ac derelicta, quantum cuique placuisset, tantum arcesserent materiæ. Id autem quo jure statuamus, non prius elucere posse manifestum est, quam in lucem prolata fuerit et vindicata, in qua eruenda occupamur, doctrinæ summisticæ notio; quo pacto autem conciliari queat cum sententia vulgari, ex qua non dogmatica solum et ethica, sed etiam apo-

logetica ad theologiam philosophicam referri debere supra ostendimus (pag. 66), et ita conciliari, ut non tam falsa ea sententia esse monstretur, quam vel minus accurate expressa vel omissis, quæ non erant omittenda, ex aliqua parte manca: id tum demum commode videbimus, quando de apologeticis seorsim erit agendum. Porro, quod ejusdem ac universa theologia ambitus futura esse fortasse ab aliquo judicabitur hæc doctrina, id, si de summa ejus perfectione intellectum fuerit, quamvis mirum primo quidem aspectu videri possit, ultro largiemur, eo autem valere defendemus, ut notio doctrinæ summisticæ eadem sit ac ipsius philosophicæ theologiæ notio, vera sit igitur consentiensque cum universa studii theologici ratione. Speramus autem, fore, ut, si quis ea, quæ sunt a nobis supra (pag. 44 sqq.) disputata et exposita de instituenda studii theologici divisione et de utraque, quæ inde oriatur, ejus studii parte, acri perpendit judicio, is haud ægre ad nostram se patiat adduci sententiam. Neque enim ita distinximus historicam theologiæ partem ab ea, quam philosophicam vocavimus, ut huic aliam, aliam illi subjectam esse docuerimus materiam, — quam quidem utrique communem statuimus nihil esse aliud, nisi ipsam religionem Christianam sive fidei vitam, — verum ea de causa alteram ab altera separandam esse ostendimus, quod pro duplicitate quadam

in omni humana cognitione obvia non posset fieri, quin, donec ad plenam et perfectam intelligentiam perveniretur, in qua philosophica cum historicis inseparabiliter connexæ in unum scientiæ organismum coalescerent¹⁾, aut historica ita dominaretur, aut philosophica rei considerandæ, cognoscendæ, tractandæ ratio, ut ex earum altera et ipsa studia tanquam ex parte potiori nomen sortirentur et, quæ ex iis nasci deberent, binæ illius scientiæ præ-

¹⁾ Cfratur Marheinecke Christliche Symbolik, Einleitung pag. 32: Die Trennung zwischen speculativer und historischer Erkenntniss ist, die Wahrheit zu sagen, doch ziemlich äusserlich schon und untergeordact; an sich sind beide aus dem innern Wesen der Theologie selbst abgeflossen als lebendiges theologisches Wissen, dessen innere Einheit keine äusserliche Verschiedenheit unterbrechen und aufheben kann. Diese so aus dem Innern in zwey Strömen sich ergiessende theologische Erkenntniss mag denn immer und unschädlich so in der äussern Trennung bestehen, denn die Trennung selbst ist wiederum in der Natur des Verhältnisses mannigfaltiger Erkenntnisse gegründet. Schelling Vorlesungen über die Methode des academischen Studium (1803): Was von Geschichte überhaupt gilt, muss insbesondere von der der Religion gelten, nämlich dass sie in einer ewigen Nothwendigkeit gegründet und also eine Construction derselben möglich sey, wodurch sie mit der Wissenschaft der Religion innigst Eins und verbunden wird.

parationes. Quæ quum ita sint, quis est, qui miratur, non solum posse, verum etiam debere fieri, ut earum alterutra tum demum merito ad metam pervenisse et perfecta esse judicari queat, quando, cum altera mystico, ut ita dicam, connubio juncta, non amplius quietis impatiens porro tendat, sed in eo, abjecta illa propriæ existentia specie, conquiescat.

Verum hic alia quædam succrescere videtur difficultas. Quamquam enim supra satis, ut nobis quidem videtur, perspicue dedimus expositum, qualis esset quibusque rebus niteretur nostra de philophaicis cum historicis ad unitatem perfectioris alicujus scientiæ revocandis sententia: non dubitamus tamen, fore, ut eam quadantenus veram esse multi judicent, ceterum non fieri posse statuunt, quin nonnulla tamen residua maneant vel historica elementa, quæ non possint ullo pacto philosophice, vel philosophica, quæ non possint historice simul tractata in unitate cognitionis ac scientiæ illius vere theologicæ conjungi ac coalescere. Ii porro, quando eam sententiam strictiore sensu a nobis intelligi cognoverint, concedent fortasse, philosophicam, quæ ex fide oriatur, rerum divinarum atque humanarum cognitionem esse ejusmodi, cujus singula, ut ita dicam, momenta, suis locis in eventis revelationis divinæ et ecclesiæ Christianæ manifestata et efficacia, ad earum historiam illustrandam

facere queant; neque enim facile nimis multa sibi arrogare videbitur, quæcunque doctrina philosophiæ nomen præ se tulerit, magnæ illius nostri quidem seculi Dianæ (Act. 19, 28. 34 sq.), quæ, missa jam de coelesti origine fabula, dum ex capitibus humanis subinde se nasci gloriatur, quicquid in ceteris scientiis inventum est ac prolatum, id sibi totum si non re et actu vindicat, at cupiditate et vociferatione¹⁾. Ex historicis autem quando, nobis judicibus, nihil esse audierint, quod non ad plenam rerum religiosarum intelligentiam veluti symbolam conferre debeat, et in consummatam illam theologiam tanquam elementum necessarium adsumi, non ferent, opinor, tantam exilis istius historiæ confidentiam. Quid enim, inquit, quis est, qui sibi persuaderi patiatur, quo nomine salutatus fuerit aut episcopus aliquis aut hæreticus, quo die natus, quo anno ætatis suæ mortuus sit, qua gente oriundus, qua lingua usus fuerit, earum quæstionum & similium bene multarum nexum aliquem apprehendi posse ac conjunctionem cum ip-

¹⁾ Istius deæ quænam sit et qualis ecclesia, in quam vim suam ac naturam manifestet, vide sis apud I. G. Hamann, An das Publicum, oder Niemand den Kundbaren, in libro, qui inscribitur Socratische Denkwürdigkeiten.

sa doctrinæ Christianæ expositione, unde fiat, ut et in ea illustranda nonnihil sint habituræ momenti et ab ea vicissim, aut ab aliquo ejus capite lucis nonnihil accepturæ, quando in una illa scientia jungantur, quam theologicam vocas, historico-philosophicam esse doces. Quibus non deest quod respondeamus. Primum enim, quum mutuam obtinere negaverint inter historicam et philosophicam theologiam relationem, ex qua hæc illam omnino comprehendere et ab ea vicissim comprehendendi queat, non solum, quæ supra docuimus de earum diversitate ex natura cognitionis humanæ nascente, ita convellere debebunt, ut vera ejus diversitatis causa in rebus utriusque scientiæ subjectis latere monstretur, quarum aliæ non possint historice, aliæ philosophice spectari aut tractari; verum etiam, id ubi nobis persuaserint, — id autem quotus quisque erit, qui quamvis serio affirmantibus, imo tantum non demonstrantibus credat? — id igitur quum probaverint, fateri cogentur, non pro una scientia theologiam esse habendam, sed pro conjunctione quadam duarum scientiarum, quæ sit mere subjectiva, inde nimirum orta, quod eorundem hominum utraque soleat esse, quæ gradu igitur, non specie differat ab ea, qua v. c. naturalis philosophiæ principia mathematica cum cognitione theologiæ & vere Christianæ & scholasticæ in celeberrimo quodam seculi decimi septimi ho-

mine connexa fuisse constat. Id autem ne cui persuadeant, non nimis verendum esse videtur. Deinde vero, licet fateamur, nondum eo esse perventum, ut omnium vel levissimorum eventorum, quæ occurrunt in historia revelationum divinarum et ecclesiæ Christianæ, rationem reddere, aut, quo pacto cohæreant cum doctrina Christiana, monstrare possimus: erit tamen probe tenendum, partim id non posse jure meritoque a nobis exigi, quippe qui nusquam docuerimus, veram illam ac perfectam theologiam jam existere, immo operam dandam esse monuerimus, ut ad eam præparandam aliquid conferre contingat; partim non omnino deesse nobis talium rerum exempla, quæ prima quidem specie mere historicæ esse videantur, reapse autem ad solvendas quasdam philosophicæ theologiæ quæstiones adeo sint non utiles solum verum etiam necessariæ, ut non possint non cum ipsa earum solutione simul in eam, ad quam tendimus, veræ theologiæ unitatem adsumi et velut intexi. Constat enim, ut unum saltem afferamus exemplum, fuisse, qui ecclesiæ Christianæ sacræque scripturæ de regeneratione, de exuendo vetere homine novoque, qui Dei imaginem portet, induendo doctrinam ita interpretarentur, ut, quicquid in aliquo homine vel individuum ingenii atque animi indolem vel peculiarem gentis, e qua oriundus esset, naturam pro

deret, id omne omnino in homine regenerato deletum evanescere deberet; quorum sententiæ, ut taceamus, quantopere eam adjuvare videri possit ipsa novi hominis, novæ creaturæ appellatio, alii quoque nonnulli videri poterunt suffragari, si per se spectati fuerint, dogmatici sacræ scripturæ loci¹⁾. At vero, historiam quum consulimus et v. c. Paulum apostolum eodem fervidissimi animi ardore, quo ante conversionem ultra Judææ terminos persecutionem extenderat fidelium (Act. 8, 1. 3. 9, 1. 2), postea per universum pæne orbem evangelii prædicationem festinantem, studiumque et laborem non Illyrico aut Roma sed Hispania et oceano terminantem videmus (Rom. 1, 13-15. 15, 17-24); eundem vero, quo patriæ religionis gentisque amore abreptus cædem apostatis meditatus erat, eo, postquam asseverare potuit, non suam se vitam vivere (Gal. 2, 20), ita permotum conspicimus, ut pro iis devoveri velit (Rom. 9, 3. 4); quum Augustinum, antequam ex aqua et spiritu denno nasceretur, philosophicum divinarum et humanarum rerum systema meditantem deprehendimus, postea autem in idem opus ita incumbentem, ut, quod Christianæ theologiæ systema quatuordecim secula in singulis quibusdam rebus emendarunt,

¹⁾ Cfr. Gal 3, 28. Col. 3. 11.

totum convellere non valuerunt, ejus et fundamenta posuerit et, pæne dixi, perfecit ædificium; quum, qua tempestate vacillaret fides in plerisque, frigeret caritas, eâdem pro superstitione habitum esse meminimus, quicquid patriæ gentis terræque amorem spiraret: quis est tandem, qui non videat, commentariorum instar, immo supra omnes doctorum virorum in locos de regeneratione commentarios esse ejusmodi historiæ testimonia, et, quæ prima specie mere historicæ viderentur non magni momenti narrationes de fanaticismo pharisaico Pauli, philosophico Augustini, cosmopolitico Nicolaitarum seculi decimi octavi, eas revera nonnihil habere in vero theologiæ systemate præparando et adornando momenti. — Sint ista, dixerit fortasse aliquis, verum quid est tandem impedimento, quo minus ejusmodi eventorum vim et efficaciam in usum systematis illius convertamus, ipsa autem eventa inde arceamus? — Nihil sane, præterquam quod nec fuit unquam nec erit is homo, qui ex evento aliquo ita, empusæ instar, vim vitalem exsugere alioque transferre possit, ut ipsum factum tanquam cadaver putredini relinquere liceat, in quo nec ipse posthac nec alii quicquam intelligibile invenire queant. Quamobrem tantum abest, ut ex eventis historicis semel succum exprimere, cetera abjicere possimus, ut, quo melius intelligantur, eo majoris momenti futura esse manifestum sit, quo fiant ma-

joris momenti, eo minus in ipso systemate prætermitteri posse. Et hæc quidem hæctenus.

Ceterum, remotis jam, quibus ea, quam supra proposuimus, theologiæ summisticæ descriptio premi videbatur, difficultatibus et ita remotis, ut inter objectiones arcendas et refellendas simul veriora sint de ejus natura exposita, speramus fore, ut, quisquis ea inter se accurate contulerit, concedat nobis, eam neque falsi quicquam continere et ita perfici atque ad notionis ἀκριβειαν, quoad ejus fieri possit, adduci debere, ut theologiam summisticam philosophicam esse dicamus de fide ejusque vita, tanquam uberrimo & cognitionis circa res divinas atque humanas & virtutis ac sanctitatis fonte et origine, doctrinam, quæ, quum philosophicam theologiæ partem universam vel compleat vel complectatur, et eo nomine cum theologia historica pari passu incedens ad veram tendat cum ea conjunctionem, non debeat aut scientiæ appellatione indigna judicari aut, quemadmodum per centum et quod excurrit annos factum esse monstravimus, diutius inculta jacere. Neque enim est dubium, quin, si earum rerum, quæ vulgo theologiæ philosophicæ assignantur, pertinent autem ad quæstiones dogmaticas, ethicæ, partim vero etiam apologeticæ, unam aliquam exstitisse per aliquot secula monstravimus scientiam, cujus notio & sibi constet & cum universa studii theologiæ

ratione conspiret ac consentiat, ea non debeat negligi, neque committi, ut singulæ theologiæ philosophicæ disciplinæ non nexu aliquo reali, sed sola appellatione conjunctæ esse et unum efficere videntur. Jam vero quum ad philosophicum cognoscendi genus pertinere viderimus, ut in mutabilibus manentia, in varietate unitatem, in singulis manifestationibus id, quod sese manifestet, quærat, investiget atque amplectatur: opus erit, ut primum, quænam sit ea in theologia summistica unitas, deinde, quo modo ad eam revocari possint singulæ illius partes, quæramus et, quam brevissime fieri possit, exponamus.

§ 12.

Habemus ipsum Dominum in Evangelio Johanneo (17, 3) testantem, eam esse æternam vitam, ut cognoscamus Patrem solum verum Deum et, quem ille miserit, Jesum Christum. Cujus loci sensum sicuti non satis assecuti esse videntur ii theologi, qui, dum eorum, qui sint in fide Christianorum fundamentales, articulorum complexum, fidei igitur regulam, dogmaticæ autem theologiæ principium, ex gravissimis maximeque perspicuis, ut ipsis quidem videtur, sacræ scripturæ effatis deducere conantur, eum complexum, id principium

his verbis statuerunt inesse¹⁾; neque enim est veri simile, aut primarium aliquem fidei articulum, nedum universum fidei complexum in cognitione, eaque tanti ambitus, esse ponendam, aut negligentia quadam sermonis inter se commutata esse illo potissimum loco, quæ solent accuratissime distingui, cognoscendi et credendi verba (*γινώσκειν* & *πιστεύειν*): ita melius fortasse expedire continget, si primum quidem attenderimus, Dominum in loco nostro de vita æterna sensu, quem vocant, absoluto disserere, deinde vero alia quædam consuluerimus ipsius et apostolorum effata, quibus docemur, neque ullam esse Patris nisi in Filio cognitionem (Matth. 11, 27. Joh. 1, 18. 12, 45. 14, 9), et ita esse in Filio vitam æternam, ut ipsum vitam appellare liceat (Joh. 1, 4. 14, 6. 1 Joh. 5, 11), et mansura esse, quum cetera omnia deciderint, non sejuncta sed ita unum efficientia, ut alterutrum satis sit commemorasse, amorem et epignosin (1 Cor. 13, 8-13, collatis, ubi alterutrum momentum solum commemoratur, nostro loco & [1 Tim. 2, 4?] 1 Joh. 4, 16). Quæ quum ita sint, concludimus, secundum doctrinam Christia-

¹⁾ Ammon Summa theologiæ Christianæ § 25, citante Hahn in libro, qui inscribitur Lehrbuch d. chr. Glaubens, § 16 Anm. 1; P. Er. Müller System i den christelige Dogmatik § 83

nam, illo loco breviter propositam, ceteris varie illustratam, esse aliquam, in quam non desinat sed absolvatur vita Christianis divinitus impertita, realem simul et intuitivam Dei cognitionem, sive caritatem perfecto modo, h. e. vivendo simul et videndo, & sui & objecti sui sibi consciam (eodem enim redire, utrum dixeris, et monstrant loci a nobis allegati, et facile concedet, quisquis, quid sit realis præcipue cognitio, attente consideraverit); cujus apex veluti aut centrum, ad quod, ut fert cognitionis natura, contracta, a quo vicissim, id quod est caritatis, diffusa ac dilatata, Ens entium comprehensa comprehendat (1 Cor. 13, 12), nusquam sit alibi nisi in Deo Filio (Matth. 11, 27). Ad realem autem illam et intuitivam Dei cognitionem et epignosin quamquam non directe, ut loquuntur, tendere concedimus aut historicam aut philosophicam theologiæ partem, quippe quæ ad intelligentiam veram sed discursivam, summam illam quidem, quæ his in terris mortalibus contingere queat, sed quæ sit ea, quam diximus, cognitione non gradu verum specie inferior, proxime tendant: non videtur tamen fieri posse, quin, sicuti historicum cognoscendi genus, dum ad singula extenditur nec minima temnit, amorem veluti præfiguret, philosophicum contra per unitatem notionis ad unitatem intuitionis quodammodo adspiret, ita in philosophica studii theologici parte, h. e.,

ut supra diximus, in theologia summistica, nullum aliud unitatis, quo omnia revocentur, obtinere debeat, nisi idem illud, quo realem cognitionem contineri diximus, centrum, quod sit in persona Jesu Christi.

Hæc autem sententia alia quoque comprobatur ratione. Si enim verum est, theologiam summisticam esse ejusmodi, qualem diximus, scientiam, continere igitur aliquam ex fide oriundam de rebus divinis & humanis cognitionem: quid est tandem, in quo illæ res concurrere et unum efficere queant, nisi *θεάνθρωπος* ille, Dei hominisque filius (Rom. 1, 3. 4), in quem credimus? Quamquam enim non est dubium, quin, quicquid existit, id omne in Deo visum consideretur, frustra tamen ad eam visionis unitatem a Malebranchio aliisque mysticis præcipue scriptoribus ablegabimur, nisi accesserit, in quo solo contingit hæc visio, mediator; quippe quum in Deo directe & immediate non perspiciatur quicquam nisi a Deo (Joh. 1, 18. 1 Cor. 2, 10. 11. 1 Tim. 6, 16). In hominibus autem primum quidem humana tantum, deinde ne ea quidem omnia deprehensa spectari posse a nobis manifestum est, nisi aut omnes, nemine excepto, penitus noverimus, aut unum aliquem invenerimus, in quo vera et genuina humanitas, non ex parte neque mutatis mutandis, sed tota et intemerata exhibeatur, cui igitur tanquam ipsi naturæ humanæ, non abstractæ,

ut loquuntur philosophi, sed reali inhærere debeant mortales (Mennesket i udmærket Betydning, der urbildliche Mensch). Eum porro hominem quum et ex fide ecclesiæ, attento et pio animo perpensa, et ex scriptis apostolicis appareat esse illum ipsum virginis Mariæ filium, qui, quamquam passus sit et mortuus, ad dextram tamen Altissimi euectus, gloriam ejus ac majestatem participet (1 Cor. 15, 22. 45-49 cfr. Dan. 7, 13, Matth. 26, 64 cet.); eundem vero tanquam unigenitum Dei filium, splendorem gloriæ et expressam substantiæ ejus imaginem, in quo solo Deus, naturâ invisibilis, videndum se præbeat creaturæ, veneretur ecclesia, celebrent Novi Testamenti libri (Matth. 11, 27. Joh. 1, 18. 12, 45. 14, 9. Col. 1, 15. Hebr. 1, 3): quis est tandem, qui dubitet, aut nullam esse veram & realem theologiæ summisticæ unitatem, aut eam esse in persona Jesu Christi, in qua perfecta humanitas cum adæquata divinæ substantiæ divina imagine coaluerit, ponendam? — Tu igitur, dicet hic fortasse aliquis, quoniam notione quidem teneri debet, quicquid theologiæ summisticæ constituet unitatem, & ipse statuis & nobis vis persuadere, fieri posse, ut Θεῶν ἕνωσις illum notione comprehendant mortales? — Equidem non video, esse quicquam, quod prohibeat, quo mihi aut statum fieri posse, aut credam fore, ut, quatenus amore complexi fuerimus Dominum ac Servatorem

nostrum, eatenus intelligendo quoque et notione eum comprehendamus. Quod si tu fieri posse negaveris, nihil est, cur tibi blandiaris de philosophica theologiæ Christianæ parte et per eam ipsa theologia Christiana, si non his in terris perficienda, at sensim ad veram perfectionem propius adducenda, nisi forte aut, quomodo mare pugillo metiamur docueris, coelos spithama (Jes. 40, 12), — id enim revera parat, quisquis res humanas aliter quam in homine, ipsum autem hominem et res divinas aliter quam in Deo manifesto, Dei occulti imagine perspicere conatur, — aut aliquam protuleris faciliorem ad comprehendendum notionem, in qua divina cum humana coaluerit natura, ad quam igitur revocari queat omnis, qui ad theologiam Christianam pertineat, rerum divinarum ad humanas, humanarum ad divinas relatarum complexus. Ceterum, nimis imperfecte & amari a fidelibus Dominum & eam ipsam ob causam cognosci, haudquaquam infitiamur, monebimus autem, nobis iudicibus, ut est supra expositum (pag. 20, 53), theologiam vere Christianam non unius esse seculi aut unius ecclesiolæ, nedum unius hominis opus, sed universæ catholicæ per omnia secula ecclesiæ, in qua & amor & cognitio Domini, quatenus manente hujus vitæ conditione ac natura fieri possit, revera perficiatur (cfr. Eph. 4, 13-16).

§ 13.

His ita constitutis, si quæritur, quam tandem ratione, quæ uno aliquo aut paucis quibusdam theologiæ dogmaticæ, ut vulgo traditur, locis contineri videtur de Domino nostro doctrina, ad eam ita omnes revocari possint theologiæ summisticæ partes, ut non specie sed reapse & ex ea pendere intelligantur singulæ & ad eam tendere: facile quidem apparet, si vestigiis vulgi insistere voluerimus, id omnino non posse contingere. Eo enim modo, ut monstrant satis multi dogmatici libri, nihil efficitur aliud, nisi ut, separato munere Domini ab iis, quæ magis etiam proprie ad personam ejus pertinere judicantur, separata porro divina ejus natura ab humana, inter considerata minute singula Ipsius unitas tantum non oblitteretur, saltem ita obscuretur, ut non possint ad eum locum cetera dogmatices, nedum summisticæ theologiæ capita revocari. Verum alia reliqua est, nisi egregie fallor, qua ea difficultas tollatur, universam theologiam summisticam disponendi ac tractandi ratio, quam etiam illud commendat, quod apostolicæ amplectitur et imitatur doctrinæ typum, verbis in epistola prima Johannea plene propositum (1 Joh. 5, 6-11), in aliis quibusdam Novi Testamenti locis aliquatenus adumbratum, re et actu ab universis comprobatum, dum duo tantum tradunt ecclesiæ sa-

cramenta, unam autem eandemque, qua in Spiritu uti assuescat, fidem perfecte confitendi et Patrem in nomine Jesu adorandi rationem, orationem dico Dominicam et symbolum apostolicum. Neque enim quicquam esse video impedimento, quo minus, qualis Dominus partim & in mundum venerit & ad singulos *σωζομένους* veniat, cum aqua nimirum et sanguine, cum baptismo regenerationis et cum calice benedictionis (loc. cit., coll. Joh. 3, 5. 6, 53. 19, 34. 35), partim, in singulis fidelibus universoque eorum coetu natus et crescens, ex eorum ore sibi laudem paret et per spiritum in singulis suffragetur veluti ei, quod universæ ecclesiæ conceditum est, immo in quo ecclesiæ Spiritus concessus est, testimonio (loc. cit. & Gal. 2, 20. 4, 19. Col. 1, 27 coll. Rom. 8, 14-16. 1 Joh. 4, 13), talem eum describere conemur; quod si fecerimus, vix ullum futurum esse arbitror, qui ad theologiam summisticam revera pertineat locum, ad quem non sponte deducatur oratio et commemorandum et, quoad ejus fieri possit, absolvendum. Id porro quomodo fieri possit ac debeat, brevi rerum graviorum enarratione ostendemus.

Incipiendum igitur statuimus ab homine ad baptismum accedente, a quo quum omnium primum exigatur, ut abrenuntiet diabolo, fidem autem amplectatur in Deum Patrem omnipotentem, coeli terræque creatorem, sequitur,

ita esse procedendum, ut primo loco quæatur, quænam sit hominis naturalis sibi relictæ de Deo ejusque voluntate, de sua porro, si ad eam normam revocata fuerit, sentiendi et agendi ratione cognitio, monstretur autem, eam esse ejusmodi, quæ & ad agnoscendam numinis majestatem legisque divinæ sanctitatem sufficiat (Act. 14, 15-17. 17, 23-29. Rom. 1, 19. 20. 2, 14, 15), & ad deprehendendam hominis in mala omnia proclivitatem, ad bona tarditatem (Act. 17, 30. 31. Rom. 1, 21-32), non sufficiat autem ad frangendum jugum, quo prematur, peccati & mortis, invitet igitur, ut eorum malorum a Deo, impium justificante, speret medicinam, quando vero annuntietur, nisi, quæ vera sunt, ea *αὐτοκατάκριτος* negligere malit (Joh. 3, 18-21), grato animo accipiat, quem autem tantæ salutis adversarium lesse audiat, peccati miseriamque generi humano auctorem, ei, Dei omnipotentis fretus ope, æternum bellum indicat. His porro adjungenda esse patet, quæ de eadem re, in ipsis foederis baptismalis initiis breviter proposita, in sacra scriptura accuratius explicantur, et ita quidem adjungenda esse, ut, in quibus partim hæreat mens humana sibi relicta, partim divinæ aliquid aut suspicetur, ea in ecclesia claris verbis tradi appareat; quorum malorum jugo se premi sentiat animus humanus, eorum remedia, si non præberi ab ecclesia, id enim experientia demum

docere potest (Joh. 7, 17), at promitti et offerri mortalibus, ostendatur. Ceterum non erit ibi subsistendum. Etenim, quum universæ fidei confessio requiratur ab homine ad baptismum accedente, sit igitur, quemadmodum certissimum, fieri posse, ut singulas ejus partes aliquatenus fide complectatur homo nondum regeneratus, ita veri simillimum, nullam esse fidei partem, quæ non, licet primo quidem adpectu nonnullæ mere historicæ esse videantur, aut desiderio alicui aut quæstioni, in animis mortalium, si semet ipsos præ strepitu mundano audire valuerint, nascenti, occurrat atque subveniat: sequitur, ut universum symbolum apostolicum per singula eundo illustrari et cum singulis theologiæ naturalis locis, tanquam vel responsio cum quæstione vel remedium et solatium cum desiderio et indigentia, conferri debeat. Erit igitur, ut exemplis utamur, monstrandum, quemadmodum non Israelitæ solum (Exod. 20, 16), sed alii etiam populi mediatorem desiderarint inter fragilitatem humanam et divinam majestatem, recurrat autem apud Romanenses idem desiderium, in pravam partem detortum, in adoratione sanctorum, ita ipsa jam generatione mediatorem cum sisti, qui Dei filius dicatur, natus ex Maria virgine; quemadmodum senserint gentes, si in hac mundi pravitate apparuisset virtus perfecta, fore, ut odio ac malitiæ succumberet, eadem vero speraverint

penes eam tamen aeternam futuram victoriam¹⁾, ita in cruce et resurrectione Christi conjungi cum mortis, ut videbatur, victoria vitæ triumphum; quemadmodum non solum miser ille dives (Luc. 16, 30), sed omnes mortales velint, reducem aliquem fieri ex morte, qui terrores aut vanos discutiat aut veros prodat, ita eum nobis esse datum, qui in orcum descenderit, a mortis imperio servatorem. Quid sibi velint, quæri oportebit, gentium de stirpe divina mortalium effata (Act. 17, 28), quid circa expianda peccata sanguinis prodiga cura, quid de tristibus umbris corpore destitutis traditiones, quid immortalitatis, sed non animi solius, desiderium²⁾; in quibus omnibus quum veritatis agnoverimus vestigia et reliquias, eodemque tendere intellexerimus in optimo quoque & mentis præsagia & vota cordis: tum vero, quomodo occurrat et subveniat indigentiae ac desiderio mortalium fides Christianorum in Spiritum Sanctum, in remissionem peccatorum; in resurrectionem carnis vitamque æternam, solide poterit illustrari. Confessionem porro fidei quum sequatur lavacrum regenerationis (Tit. 3, 5), erit igitur tum attendus de regeneratione locus, in quo partim, si que

¹⁾ Cfratur nostratum de Baldero occiso sed redivivo mythus.

²⁾ Homeri Odys. lib. XI v. 34 - 50 & 487 - 490.

subobscurè viderint pii homines inter gentiles de tanta mortalium depravatione, quæ non tam his illis rebus emendandis atque corrigendis, quam per totalem universi hominis mutationem sananda esse videretur, eorum summa tangatur, partim, quid de ea re doceat & ecclesiæ vox & sacræ scripturæ consensus, ita explicetur, ut, — evitatis tum eorum erroribus, qui pro generatione ex Spiritu Sancto meram inducunt humani propositi et conversionis umbram, tum eorum, qui novam ita urgent generationem, ut ejusdem tamen hominis, manente personæ identitate, regenerationem intelligendam esse non videant, — his igitur evitatis erroribus, vera novæ generationis notio, quantum fieri possit, eruatur et tradatur. Quibus rebus expositis, equidem satis illustratum esse crediderim, quomodo cum aqua venerit et veniat Dominus, ea autem quæstione soluta, primum absolvi theologiæ summisticæ sive librum sive caput.

Inde autem si quæsiveris, qua sit ratione pergendum ad cetera, non erit difficilis responsio. Quum enim regeneremur in baptismo, ut non amplius nobis sed Christo vivamus (Rom. 6, 1-12. Gal. 3, 27, coll. Gal. 2, 20. Phil. 3, 9. 10. 1 Pet. 2, 24), sequitur, ut jam sit nobis, siquidem ad ipsius rei decursum descriptionem nostram accommodare velimus, de conversatione Christianorum, in novitate vitæ ambulantium (Rom. 6, 4),

agendum. In qua delineanda non possumus facere, quin primum omnium ad eandem fidei confessionem, sed novo quodam sensu, respiciendum esse statuamus. Quis est enim homo Christianus, qui non videat aut sentiat, quando quis, fidem ecclesiae non verbis solum verum etiam sincero animo amplexus, ex aqua & spiritu fuerit regeneratus, exinde, quicquid in symbolo ad Christum proprie pertinere videatur, id ad eum quoque ejusque vitam pertinere? Est igitur nobis omnibus, quotquot nos Christi esse confidimus, sicuti Dei Patris nomen non minus de Patre nostro quam de Patre Jesu Christi intelligendum (Joh. 20, 17. Rom. 8, 14-16. 1 Joh. 3, 2), creator autem non horum magis coelorum hujusque terrae cogitandus quam illorum, quae nova sperare jubemur cum civitate Dei nunquam interitura (2 Pet. 3, 13. Hebr. 11, 10. Apoc. 21, 1-4), ita probe tenendum, veterem nostrum hominem cum Domino pati oportere, crucifigi, mori, sepeliri (Matth. 16, 24. 25. Marc. 10, 38. 39. Rom. 6, 4-6. 8, 17. Gal. 2, 20. 5, 24, 2 Cor. 4, 8-11), novum autem illum, qui sit in nobis conceptus ex Spiritu Sancto, natus ex ecclesia virgine (Jac. 1, 18. Gal. 4, 26-31. 2 Cor. 11, 2)¹⁾, etiamsi ad in-

¹⁾ Cfratur Calvinii commentarius in epistolam ad Galatas (4, 26): "Et sane, qui recusat esse ecclesiae filius, Deum frustra patrem habere expetit; neque enim, nisi per ecclesiae ministerium, Deus

ferna debeat descendere (Luc. 23, 43, cfr. Act. 2, 31), victorem tamen cum eodem esse resurrecturum et in coelestem gloriam, ut cum eo regnet, adscensurum (Rom. 8, 11. 17. 1 Cor. 6, 14. Phil. 3, 10. 11. 2 Tim. 2, 11. 12., coll. Luc. 22, 28-30. 1 Cor. 6, 2. 3), immo vero tantis bonis, quatenus in coelis sit cum thesauro nostro cor nostrum (Matth. 6, 20. 21. Col. 3, 1-4), eatenus jam nunc frui æterna coram Deo, qui vocat ea, quæ non sunt, tanquam sint (Rom. 4, 17), prædestinatione (Eph. 2, 5. 6. Rom. 8, 30). Quamobrem secundum scientiæ nostræ caput erit de illo vitæ curriculo, in quo per ardua ad astra, vel potius per crucem ad lucem, per vallem fletus et desertum tentationis in terram melle lacteque fluentem ducem suum sequi debeant et fratres jam coronatos milites Christiani (Hebr. 12, 1. 2. 1 Pet. 2, 21. Phil. 1, 27-2, 18). In quo agone quum ea sit omnium sollicitudinum summa, ut tesseram militiæ nostræ, foedus dico baptismale per cordis puritatem, fidei sinceritatem, confessionis constantiam tueamur (Rom. 10, 8. 10. 1 Tim. 1, 18-20. 3, 9. 6, 12. 2 Tim. 4, 7), quod si fecerimus, non possint non provenire ex indole spirituali, tanquam ex solo fertili, maturi pietatis Christianæ in amore

---

sibi filios generat et tollit, donec adolescant et perveniant ad virilem usque ætatem."

erga Deum hominesque fructus (Luc. 6, 43 sqq., coll. Marc. 7, 21-23 & Act. 15, 9 — Gal. 5, 6, 22): sequitur, ut in eo describendo atque illustrando præcipue illustretur, quomodo & in nobis & ex nobis per Spiritum suum Dominus testimonium proferat de vita æterna (1 Joh. 5, 6-11), quemadmodum scriptum exstat: Spiritus est, qui testificatur, quandoquidem Spiritus est veritas. Ceterum, quum hoc capite contineri debeant ea omnia, quæ vulgo ad ethicam Christianam referuntur, breviter indicare liceat, qua ratione, nobis quidem iudicibus, ad veram et, ut ita dicam, vivam unitatem revocatum, philosophice tractari possit carnis, per mortem Christi jam fractæ et debilitatæ, cum spiritu, per ejusdem Spiritum vivificato (Rom. 8, 1-13), certamen. Instituta enim, quam in capite primo ex parte tangi oportere ostendimus, de lege in cordibus mortalium scripta questione, inventum iri statuimus, eam legem nullam esse aliam, nisi ut veritatem agendo exprimamus (öve Sandhed, cfr. Joh. 3, 21 coll. 1 Joh. 1, 6. Apoc. 21, 27); cui legi quum nemo debitam præstiterit obedientiam, mendacii autem iugo, quod non possit non ad mortem et interitum corporis animique deducere, premi se sentiat, non sine propria culpa, optimus quisque: inde explicandum esse putamus, quæ fiat, ut justum veritatis meritumque metuentes iudicium vel optimi ac piissimi

mortales, quas in semetipsis non possint non probare sopiti magis quam extincti amoris erga veritatem reliquias, eas tamen non valeant ita fovere ac suscitare, ut in hoc veluti purgatorio igne omnes omnino deliquescant ac diffluant animi sordes. Jam vero quum Dominus noster ac Servator et se esse affirmet veritatem (Joh. 14, 6), et, rejecta in aliud tempus, quæ veritatis non potest non esse, judicium habendi provincia (Joh. 3, 17. 8, 15, coll. 5, 22. 8, 16), hac quidem vice venisse testetur, ut mundum servaret (Joh. 3, 16. 17. Luc. 19, 10), suam autem vocem audituros esse, quotquot mortales sint ex veritate (Joh. 18, 37. 10, 4): sequitur, ut, quisquis sincero animo ad eum venerit, is, sicuti non fuerit omni veritatis amore absolute, ut loquantur, destitutus (Joh. 18, 37. 5, 37. 44), ita jam, nova generatione Dei filius factus, non possit non æternum ejusdem patris filium (1 Joh. 5, 1, coll. Joh. 8, 42), in eo que divinam veritatem (Joh. 14, 6. 2 Thess. 2, 10, coll. v. 12 & Rom. 1, 18. Joh. 3, 19 sqq.), sincero amore semperque vividiore complecti. Quamobrem in amore Christi, in quo, quatenus est Dei filius et imago, Deum Patrem, quatenus est hominis filius, fratres amamus (Joh. 14, 9-11. 1 Joh. 2, 23 — Matth. 25, 40. 45. 18, 5), in eo igitur amore genuinum inesse statuimus, vivum et vivificum ethicæ Christianæ principium, ex quo fiat, testante apostolo (2 Cor. 5, 14 sqq.), ut veterem hominem, secundum concupiscentias erroris corrup-

tum (Eph. 4, 22), crucifigi et mori, licet ingemiscamus nonnunquam, velimus tamen et cupiamus (1 Cor. 9, 27. Gal. 5, 24), ut ad ejus conformemur imaginem, qui est æterni Patris genuina imago (Col. 3, 10. 1 Cor. 15, 49, coll. Hebr. 1, 3. Col. 1, 15). Quibus rebus expositis, restat, ut, quæ ratione in ascetica ethices Christianæ parte tractanda versandum esse nobis videatur, breviter aperiamus. Quum enim ea sit benignitas divina, ut ab ecclesia non necessaria solum salutis conditio, vitæ divinitus oriundæ communicatio et confirmatio (Joh. 3, 3. 6, 53), in utroque sacramento exhibita præbeatur mortalibus, verum offerantur etiam quædam vitæ illius novæ adjumenta eadem et documenta, quibus, quo magis in nobis dominetur indoles spiritualis, eo magis utamur, quo magis utamur, eo magis in subigenda carne sublevari nos sentiamus: de iis quoque hoc in capite agendum esse patet. Quæ ego tria esse crediderim, singula autem non apostolica solum auctoritate sed ipsius Domini exemplo commendata esse ecclesiæ. Ea sunt autem, primum oratio (Matth. 14, 23. Luc. 6, 12. 9, 18 — Rom. 12, 12. Eph. 6, 18. Col. 4, 2. 1 Thess. 5, 17), quam quidem constat Dominicam, ut ita dicam, esse debere cum verbis tum vero spiritu (Joh. 15, 7. 16, 16, 23. 24. Matth. 6, 9. sqq.); deinde verbi divini, & ejus, quod ore traditur ab ecclesia, &

ejus, quod adumbratur in scriptis propheticis et apostolicis, pia meditatio (Matth. 4, 4. 7. 10. 19, 4. 22, 31 — Rom. 6, 3. 15, 4. 1 Cor. 10, 11. 2 Tim. 3, 15. Apoc. 1, 3); tertio autem loco testimonii illius humani, quod per munus prædicationis evangelicæ et sermones fidelium propagatur, diligens auditio (Luc. 2, 46. 9, 31. 22, 43 — 1 Thess. 5, 12. 13. Hebr. 13, 17. Col. 3, 16). Ex quibus quum, sicuti ex respiratione et venarum pulsu pendeat et perspiciatur corporis valetudo, ita & pendere & perspici manifestum sit ejus, quam in Christo vivamus, vitæ vigorem ac sanitatem; sit vero etiam manifestum, nisi in quo omnino defecerit ea vita, neminem esse futurum, qui dubitet, quin ea nimis sit in ipso invalida atque infirma: hinc potissimum transeundum esse statuimus ad tertium scientiæ nostræ caput, in quo agatur de ea, qua gaudemus, vita, non per humanam in adhibendis mediis salutis fidelitatem ac constantiam, sed per divinam in servandis, quos elegit, gratiam (Rom. 8, 30. 37. 39. 2 Tim. 2, 13), ita evahenda et confirmanda, ut apud Dominum, imo in Domino, quamdiu hic militamus, thesauri instar, cui ipsi non sufficiamus servando, recondita (Col. 3, 3. 2 Tim. 1, 12), non possit non, tandem aliquando devicta carne, plena et perfecta evadere.

Erit igitur tertium caput de sacra coena, in qua cum sanguine veniat ad suos Dominus, cum

corpore suo in usum eorum fracto (Luc. 22, 19. 1 Cor. 11, 24. Hebr. 10, 10), cum sanguine Novi Foederis (Matth. 26, 28. 1 Cor. 11, 25. Hebr. 10, 29), in salutem eorum (Matth. 20, 28. Luc. 22, 20. Act. 20, 28. 1 Pet. 1, 18. 19) æternamque irarum abolitionem (Eph. 2, 13-16. Col. 1, 20-22) et peccatorum omnium expiationem (Eph. 1, 7. Col. 1, 14. 1 Joh. 2, 2. Hebr. 9, 12. 14) profuso. Cujus corporis pro nobis passi, sanguinis pro nobis effusi communio quum efficiatur in sacra coena, quemadmodum & indicant verba sacramentum constituentia, & testatur Paulus apostolus (1 Cor. 10, 16), sequitur, ut in hoc sacramento perennem habeamus vitæ Domini nobiscum communicatæ & communicandæ fontem, ex quo, quoties caro invalescere, vita autem in sacro lavacro nata deficere aut torpere videatur, toties haurire possimus ac debeamus, donec ejus vita nostra fiat, et nos per eum, quemadmodum ipse per patrem suum vivat, vivamus (Joh. 6, 57, coll. v. 53 & 5, 26). Qua de re quum multa sint et quærenda et exponenda, non sunt ea tamen amoris divini mysteria aut a juvenibus in Christo expectanda, sed ab iis potius, qui et ætate et caritate ad Johannem apostolum & Polycarpum martyrem proxime accesserint, aut hoc loco a nobis exigenda, quippe qui hic rationem ac methodum theologiæ summisticæ adumbrare, non ipsam scientiam repræsentare studea-

mus. Tantum monebimus, sicuti in conversatione fidelium describenda recurrere vidimus, reconditiore quodam sensu intelligendum, secundum præcipue fidei apostolicæ articulum, quem singulos Christianos & patiendo & triumphando referre oporteat, ita in tertio, de quo hic agimus, scientiæ nostræ capite, tria præcipue ejusdem fidei membra ea ratione commemorari ac tractari oportere, ut, quæ aliquatenus cognita fuerint catechumenis et neophytis, eorum jam plenior et subtilior intelligentiam per sacræ coenæ participationem pullulare ac provenire appareat. Ea sunt autem de morte Servatoris, de remissione peccatorum, de sanctorum communione. Et ad bina priora quod attinet, est id quidem manifestum, non posse quemquam ad baptismum accedentem fidem profiteri in Servatorem et Regem (Jesum, Christum) ecclesiæ, passum, crucifixum, mortuum, nisi ita, ut cum ceteris, quæ commemorantur ex vita ejus, eventis passionem quoque et mortem sentiat ad munus servandi homines pertinere; neque vero magis quemquam fidem posse amplecti in remissionem peccatorum, nisi ita, ut eam quoque Servatori illi deberi sentiat. At vero, quum Dominum in sacra coena dicentem audiverimus, Hoc est corpus meum, quod datur pro vobis, Hoc poculum Novi Testamenti in sanguine meo, qui effunditur pro vobis in remissionem peccatorum, neque

vero frustra ea verba sonare senserimus: tum de-
 mum, siquidem fides experientiam præcedit, expe-
 rientia intellectum, tempus erit cognoscendi et pie
 scrutandi ea, quæ de obedientia, passione, morte
 Domini vicaria, qua pro nobis satisfecerit
 justitiæ divinæ, tradit & ecclesiæ vox¹⁾ & prophe-
 ticorum atque apostolicorum scriptorum testimo-
 nium (Jes. 53, 4-7. Rom. 3, 24-26. 8, 3. 2 Cor.
 5, 11. Gal. 3, 13. 1 Pet. 2, 24) & piorum theolo-
 gorum per omnia secula doctrina. Ad commu-
 nionem autem quod attinet sanctorum, eam,
 vestigiis apostolicæ doctrinæ (1 Cor. 10, 15-17)
 et usus loquendi ecclesiastici, in ipsa communionis
 appellatione conservati, insistentes, eodem modo
 per sacram coenam effici statuimus, quo constitua-
 tur per baptismum ecclesia catholica, unde sequi-
 tur, non esse quemquam illius communionis parti-
 cipem, nisi qui sit ecclesiæ filius et alumnus, non
 omnes autem, qui sint per baptismum regenerati
 et foederis baptismalis servarint fidem, ideo quo-
 que in communionem sanctorum esse receptos.
 Illa porro communio [quum sit sanctorum Dei pri-

---

¹⁾ Den korsfæstede og opstandne Christus Jesus,
 som nu har spiset og skienket Eder med sit
 hellige Legeme og Blod, hvormed han har fyl-
 destgjort for alle Eders Synder, han styrke og
 opholde Eder derved i en sand Tro til det evige
 Liv! Salut. post s. coenam.

mum quidem cum Domino ac Redemptore suo arcissima conjunctio (1 Cor. 1, 9. 6, 17. 10, 16, coll. Hebr. 2, 11), deinde vero eorundem in eo, quippe qui sit et ecclesie suae caput (Eph. 4, 15. 16. 5, 23. Col. 1, 18. 2, 19) et plenitudinis divinae habitaculum ac templum (Col. 2, 9. Joh. 2, 19, coll. Joh. 12, 45. 14, 9. 10 & Joh. 3, 34. 16, 14. 15), partim inter se consociatio, quae, quo vigeat magis, eo magis ad mutuam omnium & spiritualium & externorum bonorum communicationem et participationem redundet (1 Cor. 10, 17. 1 Joh. 1, 3. 7. Act. 4, 32, coll. 2, 44. 45), partim cum Deo ter sancto beatissima unio (Joh. 14, 23. 17, 21. 1 Cor. 3, 16. 6, 19. 1 Joh. 1, 3): sequitur, ut in exponenda circa communionem doctrina disserendum sit de triplici illa, ad quam tendat Christianorum ex fide et in fide conversatio amoris perfectissimo vinculo consociandam, mystica sed reali unione. Ceterum non erit ibi subsistenda, sed, quum aut in illa unione (Joh. 17, 11. 22) aut nusquam experiri liceat similitudinem ejus, per quam unum sunt Pater, Verbum & Spiritus Sanctus, erit igitur hic agendum de mysterio Sanctissimae Trinitatis et, quemadmodum in primo scientiae nostrae capite de Patre & Filio & Spiritu Sancto seorsim, secundum diversitatem eorum, quae a quoque proficiantur, beneficiorum, disputandum esse vidimus, ita hic, quan-

tum fieri poterit, exponendum de ineffabili sed vera ac reali eorum unitate. Eo autem nonnihil conferet, opinor, si, quibus appellationibus præter propria Patris, Filii, Spiritus nomina in sacra scriptura insigniantur, magis, quam fieri solet, attende-
rimus. Id enim si fecerimus, primum quidem Patrem et omnis caritatis fontem esse docebimur, et ipsam esse caritatem (1 Joh. 4, 7. 8. 16, coll. Rom. 5, 5), Filium illius caritatis esse genuinam manifestationem, verbum et veritatem (Joh. 1, 1. 14. 12, 45. 14, 6. 17, 17, coll. Joh. 18, 37), Spiritum Sanctum vitæ esse & libertatis principium (Joh. 6, 63. 2 Cor. 3, 6. 17. Rom. 8, 15); deinde vero eam esse deprehendemus circa illas substantiæ easdem et muneris appellationes inter eos communionem, ut, quæ caritas de nemine judicium ferre sed omne judicium veritati tradidisse dicatur (Joh. 5, 22), ea tamen ἀπροσωπολήπτως judicatura dicatur, nimirum per veritatem, secundum opera uniuscujusque (1 Pet. 1, 17, coll. Act. 17, 31), ut, in qua veritate sit vita (Joh. 1, 4. 1 Joh. 1, 1), ea vita simpliciter appelletur (Joh. 14, 6. 1 Joh. 1, 2), quæ vita sit veritatis (Joh. 14, 17. 15, 26), ea veritas vocetur (1 Joh. 5, 6, coll. 2 Cor. 3, 17. 18). De quibus tamen mysteriis, quippe quæ facilius sit venerari ac suspicere, quam vel cogitando vel disserendo ita persequi, ut non omnino indigna sint, quæ dicantur, tantarum rerum majestate, non est, quod hic plura

exponantur. Tantum ex iis, quæ dicta sunt, elucere putamus, in tertio eodem et ultimo theologiæ summisticæ capite utramque paginam factura esse bina illa, quæ sunt in religione Christianorum intima, redemptionis in sanguine Jesu Christi & unitatis in trinitate divina mysteria, naturali homini scandala (1 Cor. 1, 23 & Joh. 10, 30. 31. 33), in ecclesia credita, in quæ angeli gestiant inspicere (1 Pet. 1, 11. 12 coll. Apoc. 5, 3. 7. 9, & Jes. 6, 2. 3 coll. Joh. 12, 41).

Habes benevole lector! nostram de notione ac delineatione theologiæ summisticæ sententiam, in qua non est quod diutius commoremur vel illustranda vel commendanda et tuenda. Presse enim sequitur naturalem rei ipsius, de qua agitur, decursum, ab ea autem ut in nostra scientia vitæque Christianæ descriptione magis quam in ceteris discedendum esse statuamus, firmissimis opus est, quæ nondum sunt, quod sciam, prolata, argumentis. Etenim quid est, ut exemplo utamur, allatum, quamobrem, si quis ad sacram coenam catechumenos invitaverit, in ea præparatos ad baptismum tandem aliquando adducturus, is ab omnibus tantum non pro insano habeatur; si quis in exponenda de fide Christiana doctrina vel primum caput fecerit de sacra scriptura, in quam omnino non profitentur fidem Christiani, inter postrema aut postremis proxima conjecerit, quæ sit de fide et

baptismo, sine quo nemo potest esse Christianus, disputaturus, vel post doctrinam demum de sacra coena, ad quam nisi post baptismum susceptum nemo admittitur, expositam locum adjecerit de ecclesia, in quam omnes, antequam baptizantur, fidem profiteri oportet, is solide et subtiliter in rebus gravissimis versari judicetur? Quid poterit autem unquam afferri pro talibus rei ipsius in scientia non tam inversionibus quam eversionibus, quod sit valiturum, quum ipsum Dominum testantem habeamus, fieri non posse, ut, qui terrestria credere recusent, ii coelestia credant (Joh. 3, 12), eodem vero loco inter terrestria religionis suae mysteria regenerationem manifesto numerantem (Joh. 3, 3-11), inter coelestia, nisi fallor, arctissimam suam cum patre suo unionem (Joh. 3, 13 *ὁ ἀνὴρ ὁ ὄψῃ*, coll. 1, 18, 8, 58) et mortem pro salute generis humani subeundam (Joh. 3, 14-16)? Nisi forte de iis primum est philosophandum ac dogmatizandum fidei mysteriis, quæ postremum credere discamus, et ab iis demum, tanquam a solido adulatorum cibo, ad lac infantium, saltem non apostolico exemplo (1 Cor. 3, 1, 2), transcundum.

§ 14.

His ita constitutis, vix est, quod quæramus, utrum vera sit aliqua, quæ & sibi constet & cum

universi studii theologici ratione conveniat, theologiae dogmaticae notio, necne. Etenim, si verum est, ex tribus illis, ad quos universum philosophicae theologiae complexum revocari posse vidimus, locis, primum tantum et tertium in theologia dogmatica explicari, secundum autem, per quem unice pateat ad hunc ab illo transeundi via, ita praeteriri, ut totus ethicae Christianae relinquatur: quis est tandem, qui ejusmodi de vita divinitus oriunda in ecclesia vigente expositionem, in qua et prima illius vitae initia et absoluta ejusdem perfectio philosophice considerata describatur, quae autem ex illis initiis provenire debeat fidelium conversatio, per quam & ea initia vere divina, non nomine et specie, sed re et actu esse intelligantur, & illa perfectio sensim praeparata tandem possit efflorescere, aut omnino praetereatur aut verbo commemorata relinquatur — quis est igitur, qui ejusmodi expositionem aut scientiae aut disciplinae nomine dignam esse statuatur? Quid enim? estne ita, ut, quisquis, fidem amplexus, ex aqua et spiritu fuerit regeneratus, is non possit non bona opera edere? Id autem si fateri cogimur, qui potest, quaeso, ea fides et is baptismus solide describi, nisi ita, ut, qualis sit ejus in mores hominum efficacia, quas pariat virtutes, quae gignat opera, quem ferat denique sentiendi et agendi modum, id non per nudam aliquam sanctificationis

commemorationem breviter et negligenter significetur, sed accurate per singula eundo exponatur? Quid est porro, quod dubitemus, sicuti remotissima sit a naturalis hominis statu et conditione vitæ Christianæ perfectio, ideoque difficilius quam inferiores ejusdem vitæ atque curriculi gradus adumbrari possit a nobis, ita, ut aliquatenus tamen adumbrari possit, id unice fieri per eorum, quos dixi, graduum cognitionem et descriptionem; petendos igitur esse ex conversatione fidelium, in carnis quidem fragilitate sed non secundum carnem ambulantium (Gal. 5, 16. 17. Rom. 8, 4); eos colores, quibus eorundem, carne tandem triumphatâ, in sanctitate beatitudo eatenus depicta illustretur, quatenus illustrari possit ab iis, qui nondum sint nisi spe servati, germine tantum sancti et beati (Rom. 8, 24. 1 Cor. 1, 2. 2 Pet. 1, 10). Neque vero hic objicere licebit, præsupponi, ut barbare loquamur, eam, quam requirimus, de fidei in mores fidelium efficacia institutionem ex altera theologiæ philosophicæ parte, ethica nimirum Christiana. Quæ est enim ea futura disciplina, ejus non principium et finis ex alia sint scientia petenda, sed medium aliquod membrum, sine quo prima ejus cum postremis omnino non cohæreant? Quamobrem, quum constet, eam fidem, quæ non sit bonorum operum foecunda, mortuam esse (Jac.

2, 26), non est, quod miremur, eas fidei Christianæ descriptiones, in quibus aut verbo tangatur aut omnino prætermittatur cum triplex, quem vocabant veteres, legis usus tum vero nova fidelium obedientia, eas igitur theologiæ dogmaticæ institutiones ita, cadaverum instar putredini relictorum, dissolvi et per partes ac particulas distrahi, ut, quæ proxime cohæreant, ea longissime nonnunquam disjungantur, quid primum esse debeat, quid postremum, id non tam ex rei ipsius natura constitui, quam aut ex traditione quadam dogmatica servatum retineri videatur, aut pro arbitrio ingeniosissimi cujusque theologi, sibi fidentis, mutari.

§ 15.

De notione autem ethices Christianæ non magis esse putamus difficilem post ea, quæ sunt a nobis hactenus disputata, quæstionem. Si enim jure nostro docuimus, secundum theologiæ summisticæ locum universam esse comprehensurum institutionem de pia, justa, casta fidelium conversatione; ejus autem genuinum principium, amorem dico Servatoris, ex nova generatione oriundum, in primo ejusdem scientiæ capite deduci, ut loquuntur philosophi, posse ac debere ostendimus; finem porro, quo tendat, in loco de sacra coena commemorari

oportere monstravimus: nihil esse video, quod prohibeat, quominus ex vulgari minusque accurato loquendi usu scientia, ex eo, quem nobis arridere significavimus (pag. 61 sq.), disciplina theologiæ summisticæ subjecta esse judicetur ethica Christiana, cujus & sibi constet & cum universi studii theologici natura conveniat notio. Eam autem notionem ita esse putamus constituendam, ut ethica Christiana philosophica sit de Christi veritatisque amore disciplina, qui amor, ex regeneratione oriundus, Domini insistens vestigiis, ad plenam tendat ac perfectam, carne tandem aliquando debellata, in objecto suo quietem. Quibus de rebus, quum partim vulgarem sequamur sententiam, partim ea doceamus, quæ ex rebus supra expositis manifesto sequantur, non est, quod hic quidem plura dicantur.

§ 16.

Restat quæstio de notione et genere apologeticæ Christianæ, quam ex vulgari quidem sententia, ceterum, nobis iudicibus, minus accurata, ad philosophicam theologiæ Christianæ partem referri supra ostendimus. Qua de re ut intelligatur sententia nostra, nonnihil erit præmittendum

de iis, quæ pro fidei nostræ veritate afferri solent, argumentis rite æstimandis et tractandis.

De quibus, ut quam brevissime dicam, hoc est iudicium nostrum. Quamquam non solum non negligendam, sed maximi faciendam esse arbitramur eorum in defendenda religionis nostræ veritate rationem, qui vel revelationis, miraculorum, mysteriorum notiones nihil continere docent, quod sit rectæ rationi contrarium; vel eos esse singulos fidei articulos probatum eunt, qui & inter se præclare cohæreant & cum omnibus iis conspirent, quæ mens humana sibi relicta assequi valeat; vel eam esse monstrant totius religionis Christianæ naturam, quæ hominibus peccatoribus et mortalibus, quales nos omnes esse sentiamus, sit aptissima et summe salutaris: nimis tamen eam urgeri putamus a doctis et indoctis, immerito autem negligi præ ea alteram, non minus utilem veritatis Christianæ tuendæ viam, in qua ex historia generis humani cum historia ecclesiæ comparata ducantur argumenta. Neque enim satis felices esse videntur, qui huc sunt fortasse referendi, multorum inter Protestantes theologorum conatus, qui authenticam sacræ scripturæ, integritatem, axiopicam testimoniis evincere conantur scriptorum ecclesiasticorum, gentilium, hæreticorum, inde ad probandam pergunt ejus fidei veritatem, quam adeo manifestis signis, in libris sacris commemoratis, veram esse appa-

reat. Erit autem, si in apologetica historicis uti
 voluerimus, magnopere cavendum, ne quid afferamus
 aliud, quam quod sit certissimum. Primum sit igitur,
 esse aliquam et fuisse per secula jam duodeviginti,
 amicis et inimicis conspicuam, Christi nomine ornatam
 ecclesiam, eam porro & esse ab initio, suadendo, tantum
 et docendo propagatam & nolle, utpote, quæ ab hominibus
 ad se accedentibus fidem requirat, rem omnium liberam,
 quæ nulla vi extorqueri queat, nolle igitur aliter
 quam per doctrinæ suæ prædicationem fines suos
 dilatare; eandem vero, quum sæpissime fuerit partim
 a doctis et ingeniosis hominibus verbis et doctrina,
 partim a regibus populisque tumultuantibus vi et
 armis impugnata, victricem tamen ex omnibus
 periculis ad hunc usque diem evasisse et ex parvis
 initiis ita crevisse, ut maxima imperia inter suas
 numerarit ac numeret provincias, et ne annis quidem
 vetustatisque omnia mutare valentis cessura esse
 videatur injuriis, utpote quæ, aquilarum instar
 jam sæpius renovata, nostro quidem ævo recentibus
 viribus novos meditetur triumphos. Quæ quum ita
 sint, sequitur, ut, nisi forte aut revera infernalem
 sedem et diaboli regnum esse putamus has terras,
 quo nullum unquam penetrarit veritatis verbum,
 aut dubitamus, num omnibus mendaciis debellandis
 una sufficiat veritas, verbum aliquod

veritatis ejusque, quoniam veritatis de se testimonium audiendum esse apparet, divinæ & fuerit ab initio inde in castris Christianorum & hodie sit ibi, illud nimirum fidei et sacramentorum verbum, sine quo nulla esset, aut nulla re a mundo distinguere posset ecclesia, in cujus autem confessione ad hunc usque diem & una manserit inter humanarum opinionum et hæresium fluctus & victrix inter arma hostium. Quod si est verum, efficitur, primum quidem veram esse ac divinam fidem Christianorum, deinde vero, si cui credendum sit mortali in tantis peccati, mendaciorum, errorum tenebris, eorum esse in ceteris quoque rebus credendum testimonio, qui circa divinam illam veritatem, ut milites circa vexillum, congregati, licet ipsi, semet parum fortiter nonnunquam cum pravitate naturæ pugnare, fateantur, studio tamen et voluntate ad bonas partes pertinere videantur. Est igitur, quod credamus, non fluxa illa et frigida persuasione, qua, qui Xenophontis feruntur de vita Socratis commentarii, eos & genuinos esse ejus libros & integros ad nos pervenisse crediderit aliquis, sed viva et firma animi assensione, ad religiosam fidem accedente, partim apostolicos esse et authenticos, quicumque pro apostolicis habiti servantur atque adhibeantur in ecclesia libri, ceteros autem, qui cum his una servantur et adhibeantur, multa continere, quæ sint fidelibus scitu utilia, ni-

hil, quod fidei nostræ sit contrarium; partim nullius unquam libri melius prospectum fuisse integritati, quam eorum librorum, qui in ejusmodi coetu magnam partem publice fuerint quotannis recitati, quos potuerit plerumque legere, quisquis voluerit, debuerint autem relegere, qui propter præstantem sapientiam et pietatem ceteris præferentur instituendis et regendis. Ad axiopsitiam porro quod attinet scriptorum sacri codicis, non erit profecto, ab his quidem initiis profectis, dubitandum nobis, quin, quos viros in nomine Jesu eum coetum instituisse noverimus, in quo innumeris per omnia secula mortalibus, peccatorum et errorum tenebris obcoecatis, sol affulserit veritatis, in quem receptæ et barbaræ gentes et nationes doctrina exultæ, depositis vel belluinæ feritatis vel luxuriæ et libidinis sordibus, si non divinam at humanam vitam vivere didicerint, iis, quum tanta in confesso sint eorum opera, humano generi salutaria, humanis viribus majora, fides habenda sit narrantibus, quæ aliis non credituri essemus auctoribus, de prophetiis signisque Domini his in terris vitam ecclesiæque initia illustrantibus. Quibus rebus ordine propositis et confirmatis, si quis excerpta ex sacro codice, cujus jam constet auctoritas, singula, quæ ibi commemorantur, eventa ita considerare et tractare voluerit, ut, quicquid faciat ad illustrandam divinam fidei nostræ originem et

efficaciam, id in lucem proferatur, et, quam ex historia generis humani ecclesiæque Christianæ, tanquam ex firmissimis fundamentis, surgere vidimus solidissimam argumentationis columnam, ea, quam possit fieri studiosissime, elaborata et expolita in majorem Dei gloriam exhibeatur: ille nec frustra, nobis quidem iudicibus, operam insumet, nec parvæ utilitatis futurum opus inchoabit. Unum illud cautum volumus, ne, quod in hac quidem re vulgo fieri videmus, ab infirmioribus tanquam a fundamentis fiat initium, contra, quæ per se possunt constare, ea aut omnino prætereantur, aut obiter magis commemorata quam solide tractata relinquuntur.

Hæc igitur quum sit sententia nostra de tractando historiæ pro veritate religionis Christianæ testimonio, sit autem manifestum, sicuti, quicquid de magnitudine rerum ab ecclesia per illud verbum gestarum virtutibusque omnibus ex illius victoria ubique terrarum provenientius, cum eo autem simul deficientibus historice fuerit prolatum, id tum demum sit argumenti vim habiturum, quando philosophando probatum fuerit, fieri non posse, ut vel ullum aliud verbum sit veritate potentius, vel ullum mendacium ullusve error & per seculorum decursum sibi constet & ex amaro fonte dulces aquas effundat; ita, quod priore loco commemoravimus philosophicum pro veritate religionis

nostræ argumentum, in quo notiones revelationis, miraculorum, mediatoris, redemptionis cet. & sibi constare & cum recta ratione convenire monstratur, id tum demum alicujus futurum esse momenti, quando historicis testimoniis evictum fuerit, Christianas quoque esse eas notiones, h. e. aut a Domino apostolisve ejus propositas aut ex doctrina eorum manifesto fluentes: haud agere inducimur, ut statuamus, eam historici generis cum philosophico conjunctionem atque unitatem, ad quam utramque studii theologici partem, ut cum altera coalescat, tendere monstravimus, sine qua non una scientia futura sit theologia, sed fragmentorum male cohærentium coacervatio, — eam igitur conjunctionem in apologetica Christiana ita vel præparari vel præfigurari, ut apologetica perfecta verum et genuinum sit complexura universæ theologiæ systema, Christiana vicissim theologia ad summam perfectionem adducta plena futura sit veritatis divinæ in Christo revelatæ apologetica et defensio, in qua nullæ non illustrentur ejus aut notiones et ideæ aut res per seculorum decursum gestæ. Hinc autem facile intellectum iri speramus, quid sit, quod neque omnino falsam esse judicemus, neque tamen non maneam et erroneam eorum sententiam, qui apologeticam ad philosophicam theologiæ partem referendam esse docent. Quod enim nullam esse vident apologeticam

quæstionem, in qua philosophica desiderari possit res religiosas considerandi ratio, multas esse autem, quæ sint data opera in theologia philosophica tractanda, id quidem verissimum esse putamus; quod autem non vident, earum rerum utramque de historica quoque res religiosas considerandi ac tractandi ratione valere, in eo falli nobis videntur. Quibus de rebus tamen breviter indicare malumus sententiam nostram quam accurate illustrare et argumentis comprobare, alio loco, volente Deo, ea de re dicturi.

Sphalmata typographica.

Pag	14	Lin.	6	in	textu	postatem leg. potestatem
—	14	—	2	in	not.	sum leg. rum
—	16	—	18	in	textu	distinctam leg. distinctum
—	16	—	28	—	—	investigant leg. investigant,
—	18	—	24	—	—	videtur, add. partim omnino sibi vindictura,
—	20	—	3	—	—	celebrari leg. celebrari
—	27	—	20	in	not.	ponendum leg. ponendam
—	32	—	4	in	textu	comprehendentis leg. compre- hendentis,
—	44	—	1	—	—	carum leg. earum
—	61	—	6	in	not.	necessaria leg. necessaria
—	64	—	10	in	textu	ingeniosisissimo leg. ingenio- sissimo
—	73	—	25	—	—	ratio, leg. ratio-
—	96	—	28	—	—	speraverint leg. speraverint,

